

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Ο ρόλος του στρατού. Οι συνέπειες της στρατιωτικής επέμβασης του 1960 στη
Τουρκία.**

Μαρία ΣΠΥΡΕΛΗ

4312013127

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων Καθηγητής :
Χαράλαμπος ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ

Ακαδημαϊκό Έτος 2016-2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ.....	6
2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ.....	13
2.1. Ο ρόλος του στρατού την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.....	13
2.2. Η συνεισφορά του Κεμάλ Ατατούρκ στην ενίσχυση του ρόλου του στρατού.....	14
2.3. Η επίδραση του Κεμαλισμού	16
2.4. Οι στρατιωτικές επεμβάσεις των Τουρκικών Ένοπλων Δυνάμεων.....	19
2.5. Ο ρόλος των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων σήμερα.....	24
3. ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ 1960.....	28
3.1. Η πολιτική κατάσταση της Τουρκίας από το 1923 έως το 1958.....	28
3.2. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960.....	32
3.3. Η εσωτερική κατάσταση της Τουρκίας μετά το πραξικόπημα του 1960.....	33
4. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1960.....	38
Βραχυπρόθεσμες Συνέπειες.....	38
4.1. Η Οικονομική Προσέγγιση.....	38
4.2. Η Κοινωνική Προσέγγιση.....	41
4.3. Η Πολιτική Προσέγγιση.....	43
4.4. Τα πολιτικά κόμματα της Τουρκίας.....	45
4.4.1. Η περίοδος 1965- 1970.....	48
4.5. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1971.....	52
Μακροπρόθεσμες Συνέπειες.....	53
4.6. Το Σύνταγμα του 1961.....	53
4.6.1. Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες.....	55
4.6.2. Κοινοβούλιο.....	55
4.6.3. Η Εκτελεστική Επιτροπή.....	55

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία με τίτλο « Ο ρόλος του στρατού. Οι συνέπειες της στρατιωτικής επέμβασης του 1960 στη Τουρκία» έχει ως στόχο να διερευνήσει το ρόλο του Στρατού στην Τουρκία και τις συνέπειες της στρατιωτικής επέμβασης του 1960. Ο Στρατός αποτελεί τον κυρίαρχο θεσμό στη δομή του σύγχρονου Τουρκικού Κράτους και είναι ένα σημαντικά ενεργό υποκείμενο του πολιτικοοικονομικού πεδίου. Η παρέμβαση των ενόπλων δυνάμεων το 1960 στην πολιτική ζωή της Τουρκίας, με την μορφή πραξικοπήματος, συνέβαλε στη δημιουργία, για πρώτη φορά, προοδευτικών μεταρρυθμίσεων στην Τουρκία, στην εκχώρηση ελευθεριών στον Τουρκικό λαό και περισσότερων δημοκρατικών κεκτημένων. Σημαντική συνέπεια του πραξικοπήματος αποτελεί η δημιουργία του πιο φιλελεύθερου Συντάγματος στην ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας, που ψηφίστηκε το 1961.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις 15 Ιουλίου 2016 πραγματοποιήθηκε απόπειρα πραξικοπήματος στην Τουρκία. Ένα μέρος του τουρκικού στρατού κατέλαβε γέφυρες, αεροδρόμια και στρατιωτικές βάσεις, καθώς και έθεσε υπό κράτηση τον αρχηγό των ένοπλων δυνάμεων, υποστηρίζοντας πως η κυβέρνηση του ΑΚΡ έχει διαβρώσει τη Δημοκρατία στη χώρα. Έπειτα, ακολούθησε μια σειρά συγκρούσεων μεταξύ των πραξικοπηματιών και των οπαδών του κόμματος ΑΚΡ, οι οποίοι είχαν βγει στους δρόμους, για να διαμαρτυρηθούν. Μία εκ των επικρατέστερων απόψεων που διατυπώθηκαν για τους υπαίτιους που υποκίνησαν το πραξικόπημα αναφέρεται στην αντίθεση της δημοκρατικής-κεμαλικής πτέρυγας των ενόπλων δυνάμεων της χώρας, ενάντια στο αυταρχικό Ερντογανικό καθεστώς.¹ Οι ένοπλες δυνάμεις στην Τουρκία παρενέβαιναν για ακόμη μία φορά στην πολιτική ζωή της χώρας, με σκοπό να ανατρέψουν την νόμιμα εκλεγμένη κυβέρνηση.

Η Τουρκία είναι μία χώρα, η οποία έχει παράδοση στις στρατιωτικές επεμβάσεις και στα πραξικοπήματα. Αρχής γενομένης από το 1960, έχουν πραγματοποιηθεί σε διάρκεια πενήντα έξι χρόνων, πέντε πραξικοπήματα. Το καθένα από αυτά επέφερε τις δικές του επιπτώσεις στην πολιτική ζωή της χώρας.

Βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του ρόλου του Στρατού στην Τουρκία και οι συνέπειες της στρατιωτικής επέμβασης του 1960.

Ο Στρατός αποτελεί τον κυρίαρχο θεσμό στη δομή του σύγχρονου Τουρκικού Κράτους και είναι ένα σημαντικά ενεργό υποκείμενο του πολιτικοοικονομικού πεδίου. Ενεργεί ως θεματοφύλακας του τουρκικού πολιτεύματος και στην προσπάθεια του να προστατεύσει τη χώρα από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς, παρεμβαίνει στην πολιτική ζωή, όποτε θεωρεί πως απειλείται η κοινωνική συνοχή του κράτους.

Το πραξικόπημα του 1960 είναι σημαντικό, διότι συνέβαλε στο να δημιουργηθούν για πρώτη φορά προοδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία. Εκχωρήθηκαν ουσιαστικές ελευθερίες στον Τουρκικό λαό και ανοίχθηκαν νέοι ορίζοντες για περισσότερα δημοκρατικά κεκτημένα.

---

¹ Maria Spyreli,(2017), «Η απόπειρα πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 2016 στην Τουρκία: αίτια και συνέπειες», στο ηλεκτρονικό περιοδικό του ΚΕΜΜΕΠ (www.kemmep.gr)
Hyperlink: http://kemmep.gr/images/Periodiko/teyxos26/KEMMEP_26_Turkey.pdf (23/08/2017)

Σημαντική συνέπεια του πραξικοπήματος ήταν η δημιουργία του πιο φιλελεύθερου Συντάγματος στην ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας, που ψηφίστηκε το 1961. Σύμφωνα με αυτό, περιορίστηκε το μονοπώλιο της πολιτικής εξουσίας, τέθηκαν τα θεμέλια μίας περισσότερο αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, παραχωρήθηκε απόλυτη ελευθερία έκφρασης, περιορίστηκε το ισλαμικό στοιχείο, δόθηκε αυτονομία στο Δικαστικό Σώμα και δόθηκε έμφαση στην προστασία και προάσπιση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα εργασία διερευνάται, σε πρώτη φάση, ο ρόλος του στρατού στην πολιτική ζωή των χωρών, ώστε να γίνει κατανοητή η πολιτική γραμμή που έχουν ακολουθήσει οι τουρκικές κυβερνήσεις από την σύσταση του Τουρκικού Κράτους. Η εργασία αυτή προσπαθεί να συνοψίσει πληροφορίες, μέσω βιβλιογραφικών πηγών, για την επιρροή που ασκούν οι ένοπλες δυνάμεις στην Τουρκία, για το πρώτο πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε το 1960 και για τις συνέπειες του, οι οποίες έχουν αντίκτυπο έως και σήμερα στην τουρκική κοινωνία και αποτελεί το βασικό ερώτημα της παρούσας εργασίας. Στην αναφερόμενη βιβλιογραφία έχουν χρησιμοποιηθεί βιβλία: πρώτον για το φαινόμενο του στρατού στην πολιτική ζωή γενικότερα, δεύτερον για τον ρόλο του στρατού στην Τουρκία, τρίτον για το πραξικόπημα του 1961 και τέταρτον για τις βραχυπρόθεσμες και τις μακροπρόθεσμες συνέπειες που ακολούθησαν μετά από αυτό. Μέσω των βιβλιογραφικών πηγών αντλήθηκαν τα απαραίτητα στοιχεία για την απάντηση του αρχικού ζητήματος της εργασίας, ένα επίκαιρο σχετικά με τις εξελίξεις στην Τουρκική Δημοκρατία, τη διερεύνηση των παλαιότερων περιόδων του φαινομένου της επιρροής του τουρκικού στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας έως και σήμερα.

Κεφάλαιο 1^ο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πολιτική των κρατών. Ο ρόλος τους είναι διττός. Από τη μία, παρουσιάζονται ως, ένας εθνικός θεσμός, των οποίων σκοπός είναι να προστατεύουν και να υπερασπίζονται το κράτος τους, από εξωτερικούς εχθρούς. Από την άλλη, είναι υπεύθυνοι, ώστε εκτονώνουν τις ταξικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις και να διατηρούν την ταξική συνείδηση. Έτσι, αποκτά τη δυνατότητα να εμπλέκονται σε βάθος στη πολιτική ζωή των κρατών, να ανατρέπουν εκάστοτε καθεστώτα και να αναλαμβάνουν την εξουσία. Πολιτικοί αναλυτές όπως, ο Μακιαβέλι, ο Άνταμς Σάμιουελ και ο Βολταίρος υποστήριζαν πως ο στρατός είναι απαραίτητος θεσμός στην πολιτική ζωή ενός κράτους, αλλά εύκολα μπορεί να δημιουργήσει μείζονα προβλήματα στην άρτια λειτουργία αυτού.²

Παγκοσμίως, επικρατούσαν δύο αντιλήψεις όσον αφορά το ρόλο των ενόπλων δυνάμεων σε μια δημοκρατία, ο στρατός-σωτήρας και ο στρατός-απειλή. Οι αντιλήψεις αυτές, με την πάροδο του χρόνου αντικαταστήθηκαν από την φιλελεύθερη αντίληψη, η οποία υποστηρίζει πως μεταξύ στρατού-πολιτικής πρέπει οι αρμοδιότητες να διαχωρίζονται. Οι φιλελεύθεροι από τη μία τονίζουν πως ο στρατός πρέπει να αναγνωρίζει την αρχή του πολιτικού ελέγχου, καθώς και οι κυβερνήσεις αντίστοιχα να αναγνωρίζουν πως οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν συντεταγμένο θεσμό της δημοκρατικής κοινωνίας και έχουν δικαίωμα να ενημερώνονται για ζητήματα που αφορούν τις ένοπλες δυνάμεις.³

Οι ένοπλες δυνάμεις, όσον αφορά τη θέση τους στην πολιτική ζωή, κατέχουν τρία πλεονεκτήματα, συγκριτικά με άλλους θεσμούς. Αρχικά, την οργάνωση με την οποία λειτουργούν σαν Σώμα και τη συμβολική ύπαρξή τους στην κοινωνία. Παράλληλα, σαν θεσμός κατέχει σημαντική θέση στην κοινωνία λόγω του σημαντικού γοήτρου της.⁴ Ωστόσο, οι σχέσεις στρατού και πολιτικής περνούν κατά

---

² L. McAlister, 1965, "Changing Concepts of the Role of the Military in Latin America", *Annals of the American Academy of Political Science*, vol 160, page: 86.

³ Μακρής Σπύρος, 1999, «Ο ρόλος του στρατού στη δημοκρατική μετάβαση/σταθεροποίηση της Νότιας Ευρώπης: Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία μέσα από τη συγκριτική προοπτική», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 177.

⁴ Θάνος Βερέμης, 1989, *Στρατός και Πολιτική*, εκδ. Σακκουλά, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 29.

καιρούς από διάφορες φάσεις, εξαιτίας της επιθυμίας του να εμπλέκεται στη διακυβέρνηση του κράτους.

Το φαινόμενο της επέμβασης του στρατού στην πολιτική ζωή ενός κράτους ανατρέποντας καθεστώτα, εμφανίζεται από τα αρχαία χρόνια έως και σήμερα. Ωστόσο, η επιστημονική κοινότητα ξεκινά την έρευνα για τις στρατιωτικές επεμβάσεις, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το φαινόμενο αυτό, παρατηρείται έντονα από αυτή την χρονική περίοδο, έως και σήμερα, στον αναπτυσσόμενο κόσμο, δηλαδή, Κεντρική και Νότια Αμερική, Ασία και Αφρική. Στην Ευρώπη παρατηρείται μόνο στην Ελλάδα, Ισπανία, και Πορτογαλία. Πέρα από αυτές τις χώρες, ο στρατός δεν επενέβη στην πολιτική ζωή τουλάχιστον των κρατών της Δυτικής Ευρώπης μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.⁵

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1930, η ακαδημαϊκή κοινότητα υποστήριζε πως οι ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους διακατέχονται από μη δημοκρατικές ιδέες, γεγονός που αποδεικνύεται και από τις πράξεις τους. Επιπλέον, την περίοδο εκείνη, κυριαρχούσε η άποψη ότι οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν «περίπλοκη και δαιμονική δύναμη», και δεν ήταν δυνατό να συνυπάρχουν με άλλες ομάδες της κοινωνίας και, πολύ περισσότερο, να αντιδρούν κατά αυτών.⁶

Οι αντιμilitαριστικές αυτές απόψεις, που κυριαρχούσαν αυτή την περίοδο, ήταν αποτέλεσμα των δυτικών πολιτικών αναλυτών που υποστήριζαν ότι ο στρατός επηρεάζει αρνητικά τη λειτουργία της πολιτικής ζωής του κράτους. Έτσι, οι απόψεις αυτές ενσωματώθηκαν στην αντίληψη της κοινωνίας ως ένα από τα χαρακτηριστικά όλων των δημοκρατικών κυβερνήσεων.⁷

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο παρουσιάζεται αλλαγή της στάσης για τον ρόλο του στρατού στο πλαίσιο του κράτους. Πιο συγκεκριμένα, στο διάστημα μεταξύ του τέλους του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και της πτώσης του τοίχους του Βερολίνου το 1989, αναθεωρούνται οι απόψεις για τον ρόλο των ενόπλων δυνάμεων. Πλέον, υποστηριζόταν, ότι ο στρατός αποτελεί μία νόμιμη ομάδα πίεσης, η οποία έχει

---

⁵ Kennedy G., 1972, *The Military in the Third World*, London: Duckworth, page: 25.

⁶ L. McAlister, 1965, "Changing Concepts of the Role of the Military in Latin America", *Annals of the American Academy of Political Science*, vol 160, page: 87.

⁷ Lowenthal A., 1974, "Armies and Politics in Latin America", *World Politics*, vol 27, page: 109.

την δυνατότητα να διαδραματίσει θετικό παράγοντα στη διαμόρφωση των νέων περιφερειακών κρατών που δημιουργούνταν την περίοδο εκείνη. Αντίθετοι με τις παραπάνω θέσεις υπήρχαν αναλυτές που διακατέχονταν από μαρξιστικές ιδέες, οι οποίοι παρέμειναν στις παλαιές καθιερωμένες απόψεις, ότι δηλαδή, οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν έναν καταπιεστικό θεσμό, που έργο του είναι η διαφύλαξη των συμφερόντων της κυρίαρχης καπιταλιστικής τάξης.⁸

Η αναθεώρηση των απόψεων για το ρόλο των ενόπλων δυνάμεων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι το διεθνές περιβάλλον, μετά το 1947, άλλαξε ριζικά. Μέχρι τότε τα κράτη χρησιμοποιούσαν το στρατό για να επεκταθούν εδαφικά και να ενισχύσουν τη θέση τους στο παγκόσμιο σύστημα. Έπειτα, όμως, με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης, ο κόσμος χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα, της Δύσης και της Ανατολής. Έτσι, ενισχύεται ο ρόλος των στρατιωτικών δυνάμεων σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό, αφού αποτελούσε πλέον, μία ομάδα που πρόσφερε σταθερότητα και εγγύηση μέσω της αποτροπής δυνάμεων.⁹

Για τη Σοβιετική Ένωση, έργο των ενόπλων δυνάμεων ήταν η προσφορά βοήθειας για τη διατήρηση του έργου της «επανάστασης» και των κεκτημένων αγώνων του λαού. Αντίθετα, για τη Δύση, έργο του στρατού ήταν η διαφύλαξη των συνόρων τους από εξωτερικές απειλές, όπως ο κομμουνισμός. Επιπλέον, καθώς η Δύση είχε ως πρωταρχικό της στόχο την ανάπτυξη, η οποία ήταν συνδεδεμένη τόσο με τον εκσυγχρονισμό όσο και με την οικονομική ευημερία, ο στρατός θεωρήθηκε ως «θεραπεία» για όλα τα μείζονα προβλήματα των κρατών της περιοχής και κυρίως ως προστάτης των κρατών από τον κομμουνισμό.¹⁰

Στο παγκόσμιο σύστημα, μετά τον τερματισμό της αποικιοκρατίας από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις όπως τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, δημιουργήθηκαν νέα κράτη, κυρίως, στις περιοχές της Βορείου Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Για το λόγο αυτό, η Δύση, με τις Ηνωμένες Πολιτείες ως υπερδύναμη, ενίσχυε ολοένα και περισσότερο τον ρόλο του στρατού στις χώρες αυτές, καθώς είχε κριθεί ως η

---

⁸ Janowitz M., 1964, *“The Military in the Political Development of New Nations”*, University of Chicago Press, Chicago, page: 101.

⁹ Shils E., 1962, *“Political Development in the New States”*, The Hague: Mouton.

¹⁰ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 39.

καταλληλότερη ομάδα για την πολιτική και κοινωνική ανάπτυξη των νέων χωρών. Τα νέα αυτά κράτη που δημιουργήθηκαν μετά την αποαποικιοποίηση, δομήθηκαν με βάση υποτίθεται το φιλελεύθερο πρότυπο, τόσο στον πολιτικό όσο και στον οικονομικό τομέα. Το πρότυπο αυτό διέφερε σε μεγάλο βαθμό από το παραδοσιακό πολιτικό και κοινωνικό τους οικοδόμημα. Έτσι, οι ένοπλες δυνάμεις ήταν ο μόνος κρατικός θεσμός, ο οποίος μπορούσε να διασφαλίσει την πολιτική σταθερότητα, με αποτέλεσμα να αναθεωρηθεί ο ρόλος του στην πολιτική ζωή των κρατών αυτών.¹¹

Σε ένα άλλο επίπεδο, οι κυβερνήσεις των κρατών μπορούν να επηρεαστούν άμεσα, αλλά και έμμεσα από τον ρόλο του στρατού, είτε με τη μορφή ελάχιστης επιρροής είτε με τον πλήρη κρατικό έλεγχο και την άσκηση της εξουσίας. Οι πολιτικοί επιστήμονες, στην προσπάθειά τους να καταρρίψουν τις παλαιές στερεοτυπικές αντιλήψεις για τις ένοπλες δυνάμεις, ξεκίνησαν να επισημαίνουν την σημασία του στρατού στην πολιτική ζωή μίας χώρας και τα οφέλη που θα μπορούσαν να αποκομίσουν τα νέα αυτά κράτη από την ύπαρξη ενός εκσυγχρονισμένου και εξειδικευμένου στρατού. Πολλές φορές οι αναλυτές υπερέβαλαν για τα πλεονεκτήματα της προσφοράς του στρατού, ιδιαίτερα όταν καταλάμβαναν την εξουσία φιλοδυτικές, στρατιωτικές δικτατορίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Guy J. Pauker, ο οποίος μελετούσε την περιοχή της Νοτιοανατολικής Ασίας και υποστήριζε όπως αναφέρει ο Γεράσιμος Καραμπελιάς, πως τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της περιοχής αυτής θα επιλυθούν με την συμβολή του στρατού και όχι των πολιτικών.¹²

Παρόλα αυτά, υπήρχαν και στον αντίποδα αρνητικές απόψεις για την συμβολή του στρατού στην διακυβέρνηση μίας χώρας. Μολονότι οι στρατιωτικοί εκπαιδεύονται σε πολλούς τομείς όπως η πειθαρχία, η αποτελεσματική αντιμετώπιση σε αποστολές, αυτό δεν μπορεί να ταυτιστεί με την οργανωτική ικανότητα και την σωστή και αποτελεσματική διαχείριση απρόοπτων και κρίσιμων προβλημάτων που μπορούν να προκύψουν σε ένα κράτος σε τομείς όπως η οικονομία. Αυτό συμβαίνει, καθώς οι στρατιωτικοί έχουν εκπαιδευτεί να λειτουργούν με πειθαρχία και με

---

¹¹ Johnson J., 1964, *“The Military and Society in Latin America”*, Standford University Press, page: 339.

⁶ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 40.

περιορισμούς, γεγονός που μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά για ένα κράτος.¹³

Στην προσπάθεια των πολιτικών επιστημόνων, να “δικαιολογήσουν” την στρατιωτική επιβολή στις κυβερνήσεις, πολλές φορές συναντούσαν δυσκολίες. Ο στρατός από τη φύση του είναι ένα αυταρχικό όργανο, σύμφωνα με το οποίο η δημοκρατία δεν συνάδει. Έτσι, καθώς προσπαθούσαν να προωθήσουν το δυτικό αγγλοαμερικανικό μοντέλο διακυβέρνησης, για την ανάπτυξη των νέων κρατών, δεν κατάφεραν να αντικατοπτρίσουν την πραγματικότητα.¹⁴

Ωστόσο, ασχολήθηκαν σε βάθος με τη σχέση στρατού- κράτους των αναπτυσσόμενων χωρών. Έτσι, επινόησαν κάποιες τυπολογίες, οι οποίες συχνά δεν ήταν έγκυρες, καθώς δεν είχαν προβεί σε μία εξονυχιστική έρευνα στις σχέσεις των ενόπλων δυνάμεων και του κράτους, σε κάθε χώρα ξεχωριστά. Αυτό που συχνά έκαναν ήταν επιλεκτικά να διεξάγουν συμπεράσματα από τις κοινωνικό-οικονομικές σχέσεις εντός των νέων κρατών.¹⁵

Σύμφωνα με τον Γεράσιμο Καραμπελιά, υπάρχουν τρεις σχολές πολιτικής σκέψης, του εκσυγχρονισμού, της εξάρτησης και του κρατικού κορπορατισμού, οι οποίες βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση του ρόλου των ενόπλων δυνάμεων στον πολιτικό βίο των κρατών.

Στη σχολή του εκσυγχρονισμού υποστηρίζεται πως τα κράτη τείνουν βαθμιαία να προετοιμάζονται για την καθιέρωση της δημοκρατίας και της διατήρησης της πολιτικής σταθερότητας. Ακόμη, τονίζουν πως αυτή η προετοιμασία ακολουθεί μία σειρά λειτουργιών, με σκοπό να εξετάσει τους κοινωνικούς αντιπροσώπους, αλλά και τους θεσμούς των αναπτυσσόμενων χωρών.

Η σχολή της εξάρτησης εξηγεί την εξαρτημένη σχέση αναπτυσσόμενων χωρών από τις υπερδυνάμεις. Η υποτέλεια των χωρών αυτών κυρίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες επιτυγχανόταν με την οικονομική και στρατιωτική ενίσχυση που τους παραχωρούσε. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν πως οι ένοπλες δυνάμεις

---

¹³ Janowitz M., 1964, *“The Military in the Political Development of New Nations”*, University of Chicago Press, Chicago, page: 80.

¹⁴ Niblock T. & Merphy E., 1993, *“Economic and Political Liberalization in the Middle East”*, London: British Academic Press, chapter 3.

⁷Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 41.

αποτελούν τον μεσάζοντα μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών και των υπερδυνάμεων. Ο στρατός, αφού ενισχύονταν με προηγμένης τεχνολογίας οπλικά συστήματα και εκπαιδευόταν από εκείνες, έτσι αποτελούσε εργαλείο αυτών για την διατήρηση της ηγεμονίας τους στο παγκόσμιο σύστημα.

Ο κρατικός κορπορατισμός ερευνά τη φύση του κράτους. Η αρχική άποψη ήταν πως το κράτος δεν είναι δυνατό να ταυτοποιηθεί με την κυβέρνηση, παρά μόνο ένα μέρος του. Πρόκειται για ένα κρατικό μηχανισμό, ο οποίος είναι αυτόνομος και ρυθμίζει τις ανάγκες της κοινωνίας, με στόχο την καλύτερη λειτουργία του. Επιπλέον, οι μελετητές της σχολής του κρατικού κορπορατισμού, υποστηρίζουν πως ο κρατικός μηχανισμός, μέσω της λειτουργίας του, προωθεί πολιτικές για την οργάνωση των συμφερόντων. Έτσι, έχει τη δυνατότητα να εγκαθιδρύει σωματεία, τα οποία ελέγχονται, σε όλους τους τομείς, από το κράτος.

Η κάθε μία από τις παραπάνω σχολές αναλύουν από τη δική τους οπτική γωνία την εκδήλωση των στρατιωτικών επεμβάσεων, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο, οι αναλύσεις των μελετητών στοχεύουν στην εξεύρεση των αιτιών εκδήλωσης τέτοιων φαινομένων, εστιάζοντας σε συγκεκριμένους παράγοντες, τους οποίους και αναλύουν σχολαστικά. Έτσι, δεν έχουν καταφέρει να ερμηνεύσουν πλήρως το φαινόμενο αυτό. Μόνο μία σχολή που θα περιέχει όλους τους παράγοντες και τις υποκατηγορίες τους και από τις τρεις σχολές, θα μπορούσε να ερμηνεύσει επαρκώς τον ρόλο του στρατού στην πολιτική ζωή των κρατών.¹⁶

Στη νέα εποχή, ο ρόλος του στρατού, στο στρατιωτικό και στο πολιτικό πεδίο παρατηρείται, πως έχει μία φθίνουσα πορεία. Οι ένοπλες δυνάμεις πλέον δεν έχουν να αντιμετωπίσουν εξωγενείς παράγοντες, για τη διαφύλαξη της ασφάλειας της εθνικής κυριαρχίας των κρατών. Έτσι, στα νέα δεδομένα του παγκόσμιου συστήματος, ο στρατός καλείται να διαδραματίσει ένα νέο ρόλο, ο οποίος βασίζεται στην φιλελεύθερη αντίληψη, η οποία υποστηρίζει την συνεργασία μεταξύ στρατού και πολιτικής, κυρίως σε ζητήματα διεθνούς ασφάλειας. Και οι δύο πλευρές καλούνται να βοηθούν εξίσου για την χρηστή διακυβέρνηση, με τους πολιτικούς να λειτουργούν με διαύγεια και διορατικότητα και με τους στρατιωτικούς να εξελίσσονται και να εκπαιδεύονται συνεχώς με νέες, εξειδικευμένες τεχνολογίες στον στρατιωτικό

---

¹⁶Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 41.

τομέα.¹⁷

Σε κάθε πολιτικό σύστημα οι ένοπλες δυνάμεις διαθέτουν ισχυρά χαρτιά, με τα οποία τους επιτρέπεται, με βάση ορισμένων προϋποθέσεων, να επεμβαίνουν στην πολιτική διαδικασία. Παράλληλα, οι κυβερνήσεις θέτουν ορισμένους περιορισμούς στον Στρατό, για να ανακόπτουν και να ακυρώνουν πολλές μορφές επέμβασης. Μία στρατιωτική επέμβαση μπορεί να είναι διαφορετικού τύπου και μορφής, όπως, μία απλή άσκηση επιρροής, απόπειρα ελέγχου του πολιτικού βίου, εγκαθίδρυση στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία διαμορφώνεται ανάλογα με ορισμένους παράγοντες: πρώτον, τα χαρακτηριστικά και το είδος του εκάστοτε πολιτικού συστήματος, δεύτερον, τη σταθερότητα και τη νομιμοποίηση των πολιτικών θεσμών, τρίτον, το επίπεδο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και τέταρτον, τον βαθμό οργάνωσης των ενόπλων δυνάμεων σε όλους τους τομείς όπως, το μέγεθος, τα στοιχεία οργάνωσης, στρατολόγησης, βαθμού εξειδίκευσης και του ιδεολογικού προφίλ που διαθέτουν. Οι παράγοντες αυτοί θα εξαρτηθούν λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα γεγονότα που μπορούν να συμβούν σε συγκεκριμένες περιόδους, όσο και τους εξωτερικούς παράγοντες.¹⁸

---

¹⁷ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 41.

¹⁸ Ball Alan R. & Peters B. Guy, 2001, «*Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση. Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*», μετ. Λάβδας Κώστας Α., έκτη αγγλική έκδ., Βιβλιοθήκη Πολιτικής Κοινωνιολογίας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 383-385.

Κεφάλαιο 2^ο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Ένας από τους κυρίαρχους θεσμούς του Τουρκικού Κράτους είναι ο στρατός, καθώς αποτελεί σημαντικά ενεργό υποκείμενο του πολιτικοοικονομικού πεδίου.¹⁹ Η επιβλητική και καθοριστική παρουσία του χρωματίζει όλη την ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας.²⁰ Οι ένοπλες δυνάμεις διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο τόσο στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της Τουρκίας, όσο και στην κουλτούρα, τον πολιτισμό και τις διεθνείς σχέσεις της χώρας.

2.1.Ο ρόλος του στρατού την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μετά το 1850, η τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία θέλησε να εκσυγχρονιστεί και μια σημαντική πτυχή του τανζιμάτ αφορούσε και τις ένοπλες δυνάμεις. Η Αυτοκρατορία, την εποχή εκείνη, διένυε μία περίοδο κάμψης. Έτσι, για να επαναφέρει το κύρος της, έπρεπε να πραγματοποιήσει ορισμένες μεταρρυθμίσεις. Καθώς το Διεθνές Σύστημα εκσυγχρονιζόταν συνεχώς, έτσι και η Οθωμανική Αυτοκρατορία επιθυμούσε να ακολουθήσει αυτή την τάση, διότι πίστευε πως ήταν η μόνη λύση για να επιβιώσει. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, πραγματοποιήθηκαν μέτρα αναδιοργάνωσης των ενόπλων δυνάμεων. Παράλληλα, ιδρύθηκαν Σχολές Ιατρικής και Μηχανικών, οι οποίες λειτουργούσαν από τον στρατό.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δημιουργήθηκε το ρεύμα του ταχύτατου εκσυγχρονισμού, που αποτελούνταν από άτομα που είχαν ως στόχο τους τον εκσυγχρονισμό σε όλους τους τομείς της κοινωνίας. Η πλειοψηφία αυτών που το υποστήριζαν, ήταν αξιωματικοί και σπουδαστές στρατιωτικών σχολών, οι οποίοι πλέον θα αποτελούσαν αργότερα τη βασική ελίτ της Τουρκικής Δημοκρατίας. Έτσι, οι ένοπλες δυνάμεις ανέλαβαν το έργο τόσο του εκσυγχρονισμού όσο και το έργο της ίδρυσης του Τουρκικού Κράτους.²¹

---

¹⁹ Μπαϊραμόγλου Αλί, Στρατός και Πολιτική στο Ινσέλ, Αχμέτ- Μπαϊραμόγλου Αλί επιμέλεια, Ο τουρκικός στρατός. Ένα πολιτικό κόμμα. Μία κοινωνική τάξη, σελ. 28.

²⁰ Το Βήμα “Την ιστορία κινούν τα... πραξικοπήματα”

Hyperlink: <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=176067> (07/07/2017)

²¹ Καθημερινή “Ο ρόλος του στρατού στη διαμόρφωση της σημερινής Τουρκίας”

Hyperlink: <http://www.kathimerini.gr/313615/article/politismos/arxeio-politismoy/o-rolos-toy-stratoy-sth-diamorfwsh-ths-shmerinhs-toyrkias> (07/07/2017)

2.2. Η συνεισφορά του Κεμάλ Ατατούρκ στην ενίσχυση του ρόλου του στρατού.

Η πολιτικοποίηση των ενόπλων δυνάμεων πραγματοποιήθηκε, όταν ο θεσμός της αρχιστρατηγίας κατέλυσε τον μηχανισμό απόδοσης ευθύνης σε θέματα αναφορικά με το Γενικό Επιτελείο Ενόπλων Δυνάμεων. Έτσι, αυξάνοντας την αυτονομία του στρατού στην πολιτική ζωή και συγκεντρώνοντας ολοένα και περισσότερες εξουσίες, οι ένοπλες δυνάμεις ενίσχυναν την επιρροή τους στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας και παρουσιάζονταν ως η μόνη διέξοδος από την μεγάλη κρίση που βίωναν τότε.²²

Έτσι, ο Κεμάλ Ατατούρκ εκμεταλλεζόμενος την ανικανότητα των τότε πολιτικών, οι οποίοι δεν αξιοποίησαν τη δυνατότητα που είχαν να γίνουν μία ενιαία πολιτική ομάδα και η εμπλοκή σε πολέμους που λειτούργησαν καταστροφικά για την Αυτοκρατορία, κατάφερε να αυξήσει την επιρροή του στρατού, όπως και να απομακρύνει τους πολιτικούς από την εξουσία και να γίνει ο ίδιος ο απόλυτος ηγέτης του νεοσύστατου τουρκικού κράτους.²³

Ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, ήταν ο ιδρυτής του νεοσύστατου Τουρκικού Εθνικού Κράτους, από μία πλήρως διαμελισμένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1923 ανακηρύσσεται η Τουρκική Δημοκρατία και ο Κεμάλ Ατατούρκ αναλαμβάνει καθήκοντα Προέδρου της. Πρωθυπουργός του νεοσύστατου τουρκικού κράτους ανατέθηκε ο Ισμέτ Ινονού. Οι δύο αυτές προσωπικότητες αποτελούσαν ανώτατα στελέχη του Οθωμανικού Στρατού, που είχαν ξεχωρίσει στη διάρκεια του Α Παγκοσμίου πολέμου αλλά και στην αντίσταση κατά των δυνάμεων της Entente.²⁴

Το έργο του Κεμάλ Ατατούρκ στην πολιτική ζωή της Τουρκίας, είχε ξεκινήσει πριν την ανάληψη των Προεδρικών καθηκόντων του. Το 1920 ορίστηκαν από τον Κεμάλ τα καθήκοντα που θα αναλάμβανε ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, ο οποίος πλέον είχε τη δυνατότητα να συμμετάσχει στο κέντρο λήψης αποφάσεων για θέματα τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής.²⁵ Μετά το 1921 συνταγματικά τα μέτρα που είχε λάβει ο Κεμάλ νομιμοποιήθηκαν, ο οποίος ήταν πλέον ο Πρόεδρος της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, όπως και του

---

²² Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 104-105.

²³ E.J. Zürcher, 1993, *Turkey: A Modern History*, London: Tauris, page: 138-149.

²⁴ O.F. Logoglu, 1997, *Ismet Inonu and the Making of Modern Turkey*, Inonu Vakf.

²⁵ Μπαϊραμόγλου Αλί, Στρατός και Πολιτική στο Ινσέλ, Αχμέτ- Μπαϊραμόγλου Αλί επιμέλεια, Ο τουρκικός στρατός. Ένα πολιτικό κόμμα. Μία κοινωνική τάξη, σελ. 36.

υπουργικού συμβουλίου. Ως αρχιστράτηγος κατείχε όλες τις εξουσίες της βουλής, χωρίς όμως να έχει την πολιτική ευθύνη έναντι αυτής. Οι ένοπλες δυνάμεις είχαν καταφέρει να αυξήσουν τον ρόλο τους σε μεγάλο βαθμό, αφού δόμησαν μία συγκεντρωτική δομή με πολιτικά και στρατιωτικά καθήκοντα.

Ο Κεμάλ, μέσω των μέτρων που έλαβε, στόχευε στη μη πολιτικοποίηση των στρατιωτικών. Κύρια επιδίωξη του ήταν να διατηρήσει την ισχυρή του θέση τόσο στην κοινή γνώμη όσο και την πίστη των στρατιωτών στο πρόσωπό του.²⁶ Με νομοθετική ρύθμιση υποχρέωνε αξιωματικούς να καταλαμβάνουν μία θέση στο Σώμα του στρατού, αλλά και μία θέση στο Κοινοβούλιο. Έτσι, κατάφερε να απομακρύνει τους αντιπάλους του από καίριες θέσεις και να τις αντικαταστήσει από χαμηλόβαθμους στρατιωτικούς, για να αποτρέψει το ενδεχόμενο ανατροπής του. Μετά τη μεγάλη επιτυχία του πρώτου στόχου του, κατάφερε, σε δεύτερο χρόνο, την τοποθέτηση αξιωματούχων της αρεσκείας του σε θέσεις, οι οποίες ήταν εξαιρετικά σημαντικές και θα βοηθούσαν το έργο του. Απαγόρευσε στα στελέχη των ενόπλων δυνάμεων να συμμετέχουν τόσο σε πολιτικές οργανώσεις και γενικά σε δραστηριότητες πολιτικού περιεχομένου.

Το 1925, ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ απαγόρευσε τα αξιώματα του Σουλτανάτου και του Χαλιφάτου. Επιπλέον, επέτρεψε τη χρήση του δυτικού καπέλου, αντικαθιστώντας το τουρκικό φέσι. Με την επιβολή αυτών των μεταρρυθμίσεων ο Πρόεδρος του Τουρκικού Κράτους και οι συνεργάτες του στόχευαν στη μείωση της επιρροής τόσο του Ισλάμ στον τουρκικό κρατικό μηχανισμό όσο και του ιερατείου στην κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, οι ιδέες του Ατατούρκ είχαν ως στόχο τον θεσμικό κατακερματισμό της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την συνείδηση της κοινωνίας. Αναδιαρθρώνοντας πολλές πτυχές της παλαιάς οθωμανικής κοινωνικής ζωής τόσο στο πεδίο της γλώσσας όσο και του πολιτισμού και το, *αποσκοπούσε σε μία νέα εθνική ταυτότητα.*²⁷

Το 1927 ο Πρόεδρος του Τουρκικού Κράτους παρουσίασε την Κεμαλική ιδεολογία. Σε μία τριανταεξάωρη ομιλία του, έθεσε τους νέους ιδεολογικούς πυλώνες της χώρας, όπως, τον ρεπουμπλικανισμό, τον εθνικισμό, το λαϊκισμό, την κοσμική

---

²⁶ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 102.

²⁷Καρατζόλα Ε., 2016, «*Γλωσσικές πολιτικές στη Μεσόγειο*», εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα, σελ. 270- 273.

ιδεολογία και την επαναστατικότητα, για τις οποίες υπερασπιστές της αποτελούσαν οι ένοπλες δυνάμεις. Ο σκοπός, όμως, του Ατατούρκ ήταν να ενισχύσει και να αναβαθμίσει το ρόλο του, καθώς επιθυμούσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη του στρατού, για να καταφέρει να διατηρηθεί τόσο στην εξουσία, όσο και να καθιερωθούν οι αρχές και οι ιδέες του.²⁸

Η επιτυχία της «στρατιωτικής κληρονομιάς» που άφησε ως παρακαταθήκη ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ βασίζεται τόσο στην υποστήριξη που λάμβανε από τις ένοπλες δυνάμεις, όσο και στο ότι κατάφερε να καλλιεργήσει μία νοοτροπία που ήταν κυρίαρχη στο τουρκικό αμυντικό κατεστημένο. Έτσι, πέρασε στη συνείδηση της τουρκικής κοινωνίας την ιδέα του στρατού ως φύλακα του κράτους.²⁹

2.3. Η επίδραση του Κεμαλισμού στην ενίσχυση του ρόλου του στρατού.

Οι σχέσεις στρατού και πολιτικών δοκιμάζονταν συνεχώς. Την περίοδο του 1923-1927, οι μεταξύ τους σχέσεις κλιμακώνονταν. Αφότου, οι ένοπλες δυνάμεις αποτέλεσαν το πιο σημαντικό διοικητικό εργαλείο τόσο για την ίδρυση του νέου κράτους όσο και για τον έλεγχο αυτού, άρχουσα τάξη και στρατός βρίσκονταν σε συνεχή διαμάχη. Όμως, η υπεροχή του στρατού στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία είχε εντατικοποιηθεί την περίοδο του Μεγάλου Πολέμου, παγιώθηκε. Το διοικητικό μοντέλο που είχε εφαρμοστεί, με την αύξηση της σημασίας του ρόλου του στρατού, καθιερώθηκε στην πολιτική ζωή. Έτσι, τον κρατικό μηχανισμό λήψης αποφάσεων, πλέον, διαχειρίζονταν οι στρατιωτικοί, οι οποίοι μετά από τρεις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1927, λάμβαναν εκείνοι τις αποφάσεις για τις κρατικές υποθέσεις.³⁰

Τον Νοέμβριο του 1938, ο Κεμάλ Ατατούρκ πεθαίνει. Το γεγονός αυτό, όμως, δεν μείωσε την ισχύ του Κεμαλισμού. Αντιθέτως, ο Ισμέτ Ινονού, ο οποίος τον αντικατέστησε, κατάφερε να την ενισχύσει. Ο στρατός, τα αμέσως επόμενα χρόνια, διευρύνει την κυριαρχία του στο κράτος και εγκαθίσταται σε βάθος στην πολιτική ζωή. Είχε καταφέρει να διαχειρίζεται πολιτικά και θεσμικά θέματα, να διαμορφώνει και να ελέγχει τις αρχές αναφορικά με την άσκηση πολιτικής. Ο διαχωρισμός μεταξύ

²⁸ Πλήρες κείμενο του λόγου του Κεμάλ Ατατούρκ, Hyperlink: <http://www.netkitap.com/nutuk/Ataturk>

²⁹ Ντόκος Θ, Πρωτονοτάριος Ν, (1995), «Η αμυντική πολιτική της Τουρκίας», σελ. 213.

³⁰ «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», διπλωματική εργασία της Παπακώστα Γεωργίας, Πρόεδρος: Παρασκευή Κεφαλά, τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, σελ 36-37.

πολιτικής και κράτους αυξήθηκε και ο ρόλος του στρατού στην Τουρκία ενισχυόταν συνεχώς, όπως και οι εξουσίες του που διευρύνονταν. Το τουρκικό πολιτικό σύστημα τα μετέπειτα χρόνια, δεν παρέκλινε από αυτή την πολιτική γραμμή πορείας, αντιθέτως συνεχιζόταν και εμπεδωνόταν στην αντίληψη της κοινωνίας. Ωστόσο, κατά την διάρκεια της περιόδου από 1944 έως και το 1960 η πολιτική εξουσία ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας και ο έλεγχος του στρατού μειώθηκε.³¹

Το 1950 πραγματοποιήθηκαν προεδρικές εκλογές στην Τουρκία. Τα αποτελέσματα των εκλογών αυτών, αποτύπωσαν την ανάγκη της κοινωνίας για την ανατροπή του έντονου παρεμβατισμού που ασκούσε η κυβέρνηση Ινονού. Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα έλαβε το ποσοστό 39,8% των ψήφων του τουρκικού πληθυσμού και 69 έδρες στην τουρκική εθνοσυνέλευση, εν αντιθέσει με το νεοσύστατο Δημοκρατικό Κόμμα, του οποίου το ποσοστό ανήλθε στο 53,4% και με 408 έδρες.³² Ως νέος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας ανέλαβε ο Τζεζάλ Μπαγιάρ και ως Πρωθυπουργός ο Αντνάν Μεντερές . Ωστόσο, οι ένοπλες δυνάμεις πρότειναν να επέμβουν στα αποτελέσματα των εκλογών και να τις ακυρώσουν. Ο Ινονού, όμως, σκεπτόμενος τον καταστροφικό εμφύλιο στην Ελλάδα, και λόγω των πιέσεων από τις Ηνωμένες Πολιτείες, αποφάσισε να μην ανατρέψει το εκλογικό αποτέλεσμα.

Ο Αντνάν Μεντερές παρά το γεγονός πως νίκησε και στις δύο επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, του 1954 και του 1957, ένιωθε ανασφάλεια με τις ένοπλες δυνάμεις, καθώς γνώριζε πως υποστήριζαν απροκάλυπτα τον Ισμέτ Ινονού, συνεχιστή του Κεμαλισμού. Για τον λόγο αυτό, ο Μεντερές και τα ηγετικά στελέχη επιθυμούσαν την ενίσχυση του Ισλαμισμού και της θρησκείας, κυρίως στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα του τουρκικού λαού, καθώς στόχευαν στη δημιουργία ενός μετώπου λαϊκής υποστήριξης προς το Δημοκρατικό Κόμμα. Ο Πρόεδρος του Τουρκικού Κράτους δήλωνε πως «η Τουρκία είναι μία μουσουλμανική χώρα και θα παραμείνει», ενώ παράλληλα είχε προβεί σε μεταρρυθμίσεις, όπως την επαναφορά διδασκαλίας των θρησκευτικών στα σχολεία.³³

---

³¹ «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», διπλωματική εργασία της Παπακώστα Γεωργιάς, Πρόεδρος: Παρασκευή Κεφαλά, τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, σελ 37.

³² Uslu N., Turkish – American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance, (Nova Science Publishers Inc, 2003), σελ. 47- 49.

³³ Yucekok A., 1971, Turkiye' de din ve siyaset, Istanbul, Gercek, page: 90.

Οι μεταρρυθμίσεις που υλοποίησε ο Μεντερές δεν άργησαν να θορυβήσουν τις ένοπλες δυνάμεις. Έτσι, το 1957 πραγματοποιείται η πρώτη ρήξη μεταξύ στρατού και κυβέρνησης, καθώς συνέλαβαν εννέα στρατιωτικούς κατηγορώντας τους για συνωμοσία έναντι της κυβέρνησης. Οι στρατιωτικοί δικάστηκαν, αθώωθηκαν και απέδειξαν την ισχυρή επιρροή των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία. Ο Μεντερές, παρά τη συνεχόμενη νίκη του στις εκλογές, θεωρούσε πως δεν μπορεί να ελέγξει πλήρως τη χώρα, λόγω του αυξημένου ρόλου του στρατού. Για τον λόγο αυτό, αποφάσισε με το επιτελείο του να προβεί σε μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό των ενόπλων δυνάμεων, για να περιορίσουν τον παρεμβατισμό τους. Ως στόχο τους είχαν, τις πολιτικές διώξεις που θα πραγματοποιούνταν σε ηγετικά στελέχη του στρατού, τα οποία ανήκαν στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, και με την αντικατάσταση αυτών από στελέχη του Δημοκρατικού Κόμματος, για να μπορούν να έχουν εκείνοι τον έλεγχο.³⁴

Το 1960, για την εκπλήρωση των στόχων του, το Δημοκρατικό Κόμμα συνέστησε επιτροπή, η οποία θα διερευνούσε τη σχέση του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος με τα ηγετικά στελέχη των ενόπλων δυνάμεων. Με χρονικό περιθώριο τριών μηνών, η Βουλή θα ανέστειλε την λειτουργία της έως ότου εκδοθεί το πόρισμα της ειδικής αυτής επιτροπής. Μετά από αυτή την ανακοίνωση του Μεντερές, υποστηρικτές του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος και φοιτητές κατηγορήσαν την κυβέρνηση πως οι αποφάσεις της είναι αντισυνταγματικές και πως πλήττουν τη Δημοκρατία. Έτσι, ακολούθησαν ευρείες συγκρούσεις στο εσωτερικό της χώρας.³⁵

Η εκδήλωση των γεγονότων αυτών δημιούργησε αναστάτωση και ο Μεντερές φαινόταν να είχε χάσει τον έλεγχο της χώρας. Για να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί προς το Δημοκρατικό Κόμμα, πραγματοποίησε επισκέψεις στις επαρχίες, όπου βρίσκονταν πολλοί από τους υποστηρικτές του. Με την επιστροφή του Μεντερές και την ανακτημένη αυτοπεποίθησή του, εξέδωσε ανακοίνωση πως το πόρισμα της ειδικής εξεταστικής επιτροπής που είχε συστήσει, ήταν έτοιμο. Το πόρισμα είχε διεξαχθεί, αφότου είχε περάσει ένας μήνας και όχι τρεις

---

³⁴ Zürcher E. J., 1991, *Opposition in the Early Turkish Republic: The Progressive Republican Party*, Liden, Brill, page: 313.

³⁵ Λίτσας Σπύρος Ν., «*Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση*», ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, σελ. 20.

όπως είχε ανακοινωθεί. Οι εξελίξεις αυτές, δημιούργησαν ανησυχία στο εσωτερικό των ενόπλων δυνάμεων και στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στην εισβολή των ενόπλων δυνάμεων σε κυβερνητικά κτήρια και στην σύλληψη όλων των μελών του Δημοκρατικού Κόμματος, του Προέδρου και του Πρωθυπουργού της χώρας. Έτσι, στις 27 Μαΐου του 1960, ο στρατός πραγματοποιεί το πρώτο πραξικόπημα στο εσωτερικό του τουρκικού κράτους, που τον ονόμασε επανάσταση.³⁶

2.4.Οι στρατιωτικές επεμβάσεις των Τουρκικών Ένοπλων Δυνάμεων.

Τον Μάιο του 1960 ξεσπά το πρώτο στρατιωτικό πραξικόπημα στην Τουρκία, με τις ένοπλες δυνάμεις να ανατρέπουν την κυβέρνηση του Αντάν Μεντερές και την μετατροπή του Τουρκικού Συντάγματος το 1961. Μολονότι, οι σχέσεις πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας έρχονταν συχνά σε σύγκρουση, την περίοδο εκείνη, είχαν κλιμακωθεί σε μεγάλο βαθμό. Κατά την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν τρεις εξελίξεις μεταξύ των δύο μερών:

Πρώτον, ο σημαντικός ρόλος του στρατού επανήλθε στο προσκήνιο, καθώς οι ένοπλες δυνάμεις επανέφεραν υπό τον έλεγχο τους τον μηχανισμό της στρατιωτικής εξουσίας, πραγματοποιώντας μαζικές αποστρατεύσεις.

Το δεύτερο γεγονός που συνέβη την ίδια περίοδο αφορούσε το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Αμύνης και του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης. Με την μετατροπή του Συντάγματος, ορίστηκε η υπευθυνότητα που θα κατείχε ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου έναντι του Πρωθυπουργού της χώρας, ενώ πριν την μετατροπή ήταν έναντι του υπουργού Εθνικής Αμύνης.³⁷ Αποτέλεσμα αυτού ήταν η επαναφορά της, σε έναν ορισμένο βαθμό, ανεξαρτησίας του.

Το τρίτο γεγονός που συνέβη και το οποίο συνέβαλε σημαντικά στην πορεία της πολιτικής ζωής της χώρας, ήταν η ίδρυση και η λειτουργία του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, το οποίο είχε την αρμοδιότητα γνωμοδότησης για θέματα τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής. Το Συμβούλιο το εκπροσωπούσε ο Πρόεδρος και διέθετε Γραμματεία και πολλά άλλα τμήματα. Η ίδρυση του

---

³⁶ Weiker W. F., 1963, *The Turkish Revolution 1960 – 1961*, Washington, Brookings Institution, σελ. 20-21.

³⁷ Καρντάς Ουμίτ, Ένα συνταγματικό πεδίο στρατιωτικής δικαιοδοσίας: η ενεργός συμμετοχή του στρατού στην εκτελεστική εξουσία, στο Ινσέλ Αχμέτ-Μπαϊράμογλου Αλί (επιμ), «*Ο Τουρκικός Στρατός. Ένα πολιτικό κόμμα, μία κοινωνική τάξη*», σελ. 296.

Συμβουλίου αυτού είχε ως αποτέλεσμα το πέρασμα από την αντίληψη της εθνικής αμύνης στην εθνική ασφάλεια. Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, ο ρόλος του Συμβουλίου διευρύνθηκε και κατέστη σημαντικός θεματοφύλακας που, πολλές φορές, αποτελούσε και κέντρο εξουσίας και λήψης αποφάσεων.³⁸

Μετά την οργανωμένη στρατιωτική επέμβαση του 1960, τα ινία της χώρας ανέλαβαν οι πολιτικοί. Παρόλα αυτά, στις αρχές της δεκαετίας του '70, η κυβέρνηση Ντεμιρέλ διακρινόταν από συνεχή αστάθεια, με έντονες κοινωνικές αντιδράσεις. Οι ένοπλες δυνάμεις, το 1971 είχαν προειδοποιήσει την κυβέρνηση πως αν δεν ανατρέψουν την δεδομένη κατάσταση, θα επενέβαιναν με πραξικόπημα. Ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, που τότε εκτελούσε χρέη Προέδρου της χώρας (1965-1971), παραιτήθηκε, ενώ ο Ινονού δήλωσε πως θα καταδίκασε οποιαδήποτε ανάμειξη του στρατού στην πολιτική ζωή. Τελικά, το 1971 οι ένοπλες δυνάμεις έβγαλαν τα τανκς στους δρόμους για την ανατροπή της κυβέρνησης.³⁹

Με την ανατροπή του καθεστώτος από τον στρατό, πραγματοποιήθηκαν συνταγματικές μεταρρυθμίσεις κυρίως μεταξύ της σχέσης πολιτικών και στρατού. Μέσω των μεταρρυθμίσεων αυτών επεκτάθηκε το πεδίο της στρατιωτικής δικαιοσύνης κατά της πολιτικής. Αρχικά, διευρύνθηκαν τα αίτια κήρυξης εκτάκτου ανάγκης, για να έχουν τη δυνατότητα οι ένοπλες δυνάμεις να επεμβαίνουν στην πολιτική ζωή νόμιμα. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε διεύρυνση στο κομμάτι των υποθέσεων που αφορούσαν τα στρατοδικεία. Η σημαντικότερη μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε ήταν η μεταβολή του ελέγχου των κινήσεων και των δραστηριοτήτων των ενόπλων δυνάμεων προς το Ανώτατο Στρατιωτικό Διοικητικό Δικαστήριο, που μόλις είχε ιδρυθεί. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν ο πλήρης διαχωρισμός μεταξύ στρατού και πολιτικής στο πεδίο της διοικητικής δικαιοσύνης. Παράλληλα, μία σημαντική επίπτωση του πραξικοπήματος ήταν πως μέσω των νέων μεταρρυθμίσεων του Συντάγματος, ο στρατός μείωσε ορισμένες θεμελιώδεις

---

³⁸ «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», διπλωματική εργασία της Παπακώστα Γεωργίας, Πρόεδρος: Παρασκευή Κεφαλά, τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου σελ. 39.

³⁹ «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», διπλωματική εργασία της Παπακώστα Γεωργίας, Πρόεδρος: Παρασκευή Κεφαλά, τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου σελ. 39.

ελευθερίες της κοινωνίας, όπως του συνεταιρίζεσθαι.⁴⁰

Το 1974 φάνηκε η Τουρκία να επανέρχεται σε ένα κοινοβουλευτικό καθεστώς. Ωστόσο, οι κυβερνήσεις που διαμορφώνονταν δεν κέρδιζαν την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται βραχύβιες κυβερνήσεις, οι οποίες οδηγούσαν τη χώρα σε πολιτική αστάθεια. Ο στρατός για άλλη μία φορά προειδοποίησε πως θα επέμβει, για να αποκατασταθεί η τάξη στη χώρα. Μετά, από μία σειρά αποτυχημένων κυβερνητικών χειρισμών, οι ένοπλες δυνάμεις ανέτρεψαν το καθεστώς, το 1980, για τρίτη συνεχόμενη φορά. Στην προσπάθεια του στρατού να επαναφέρει την ισορροπία και την τάξη προέβη σε εκκαθάριση του πολιτικού συστήματος. Η χώρα τέθηκε σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης και απαγορεύτηκε η έξοδος προς το εξωτερικό. Αποτέλεσμα αυτού ήταν πως οι ένοπλες δυνάμεις συγκέντρωσαν όλες τις εξουσίες και ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου ορίστηκε αρχηγός της χώρας.⁴¹

Σύμφωνα με τον Τανίλ Μπορά, μετά το πρώτο πραξικόπημα του 1960, η επίσημη και εθνική ιδεολογία του Τουρκικού Κράτους είναι η ατατουρκική, ή αλλιώς κεμαλική, η οποία πρεσβεύει απόλυτα τις ιδέες και τα ιδανικά του Πατέρα των Τούρκων, Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ και συνδέεται με τον εθνικισμό. Το πραξικόπημα που ακολούθησε το 1971, επέτρεψε στο στρατό να ενισχύσει την ιδεολογία αυτή, με χαρακτηριστικά, όπως ο συγκεντρωτισμός και η συστηματοποίηση. Με το τρίτο κατά σειρά πραξικόπημα του 1980, η ιδεολογία που προωθούσαν και ενίσχυαν συνεχώς οι ένοπλες δυνάμεις, είχε φτάσει στο σημείο της συνεχόμενης προπαγάνδας.⁴²

Αφότου οι ένοπλες δυνάμεις πραγματοποίησαν το τρίτο κατά σειρά πραξικόπημα, για την προστασία τόσο της Κεμαλικής Ιδεολογίας όσο και της Τουρκικής Δημοκρατίας, το 1981 συγκάλεσαν μία συνέλευση τεχνοκρατών συμβουλευτικής φύσεως, για τη δημιουργία νέου Συντάγματος. Το 1982 τίθεται σε ισχύ το νέο Τουρκικό Σύνταγμα, του οποίου οι νόμοι υπονόμευαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις συνταγματικές ελευθερίες και κατ' επέκταση την λειτουργία της

---

⁴⁰ Μπαϊραμόγλου Αλί, Στρατός και Πολιτική στο Ινσέλ, Αχμέτ- Μπαϊραμόγλου Αλί επιμέλεια, Ο τουρκικός στρατός. Ένα πολιτικό κόμμα. Μία κοινωνική τάξη, σελ. 98.

⁴¹ Erik J. Zürcher, 2004, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 347.

⁴² «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», διπλωματική εργασία της Παπακώστα Γεωργίας, Πρόεδρος: Παρασκευή Κεφαλά, τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου σελ. 171.

Δημοκρατίας. Ένας από τους σημαντικότερους νόμους του νέου αυτού Συντάγματος ήταν η ενίσχυση του ρόλου του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, αφού πλέον ότι αποφάσεις θα λάμβανε ήταν δεσμευτικές για οποιαδήποτε κυβέρνηση.⁴³

Με τις προγενέστερες μεταρρυθμίσεις που είχαν πραγματοποιηθεί το 1980, όπως και το 1987, στην Τουρκία, οι ισλαμοπολιτικές δυνάμεις της άκρας δεξιάς άρχισαν να εμφανίζονται στην πολιτική ζωή. Πιο συγκεκριμένα, το Κόμμα της Ευημερίας με τον Νετζεμντίν Ερμπακάν ως αρχηγό, κατάφερε να διαδραματίσει ρυθμιστικό ρόλο στην άσκηση εξουσίας της χώρας.⁴⁴

Ο Τουργκούτ Οζάλ, αρχικά ως Πρωθυπουργός της Τουρκίας από το 1983 έως το 1989 και στη συνέχεια ως Πρόεδρος από το 1989 έως τον θάνατο του το 1993, αποτέλεσε μία σημαντική πολιτική προσωπικότητα στην διακυβέρνηση της χώρας. Η ιδεολογία του συνδύαζε φιλελεύθερες ιδέες με το θρησκευτικό δόγμα. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους ανάδυσης του πολιτικού Ισλάμ στο πολιτικό προσκήνιο θεωρείται η πολιτική που άσκησε ο Οζάλ. Πιο συγκεκριμένα, με την κινητοποίηση του υπέρ του πληθυσμού που ασπαζόταν το Ισλάμ, αλλά και με την διατήρηση των θέσεων του υπέρ της εκκοσμίκευσης, κατάφερε να επαναφέρει την θρησκευτική συνείδηση στην τουρκική κοινωνία και να αναδυθεί το Κόμμα της Ευημερίας με αρχηγό τον Νεζαμντίν Ερμπακάν.⁴⁵

Η δημοτικότητα του Κόμματος της Ευημερίας αυξανόταν με γρήγορους ρυθμούς, όπως αποδείχθηκε από τις δημοτικές εκλογές του 1994 και τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1995. Την περίοδο αυτή στο εσωτερικό των ενόπλων δυνάμεων υπήρχε μία κάμψη, καθώς είχαν δημιουργηθεί εσωτερικές αντιπαραθέσεις. Έτσι, ο Νεζαμντίν Ερμπακάν αναλαμβάνει την Πρωθυπουργία της χώρας, χωρίς να συναντήσει εμπόδια από τον στρατό. Με την βοήθεια του Κόμματος του Ορθού Δρόμου της Τανσού Τσιλέρ σχηματίζουν κυβέρνηση.⁴⁶

---

⁴³ Μπαϊραμόγλου Αλί, Στρατός και Πολιτική στο Ινσέλ, Αχμέτ- Μπαϊραμόγλου Αλί επιμέλεια, Ο τουρκικός στρατός. Ένα πολιτικό κόμμα. Μία κοινωνική τάξη, σελ. 103.

⁴⁴ Γιαλλουρίδης Χ.Κ., 2004, Η Τουρκία στο 21^ο αιώνα: Ο Μακρυσ Δρόμος προς την Ευρώπη, Αθήνα, Σιδέρης, σελ. 166-168.

⁴⁵ «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», διπλωματική εργασία της Παλακόστα Γεωργίας, Πρόεδρος: Παρασκευή Κεφαλά, τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου σελ. 27-28.

⁴⁶ Λίτσας Σπύρος Ν., «Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση», ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, σελ. 27-28.

Οι ένοπλες δυνάμεις, με την άνοδο του Ερμπακάν στην εξουσία θορυβήθηκαν, καθώς μόλις ανέλαβε το Πρωθυπουργικό Αξίωμα, τάχθηκε ενάντια στην εμπλοκή του στρατού στην πολιτική ζωή του κράτους και του εκκοσμικευμένου χαρακτήρα της Τουρκίας. Η πολιτική του Ερμπακάν κατά της εκκοσμίκευσης, δημιούργησε κάμψη στην οικονομία της χώρας. Ενώ η οικονομία βρισκόταν σε ύφεση, η κυβέρνηση έκρινε πως έπρεπε να δοθούν υπέρογκα κονδύλια για τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό του Τουρκικού Στρατού. Η κίνηση αυτή της κυβέρνησης στόχευε στην εξομάλυνση των σχέσεων πολιτικής- Στρατού, καθώς ο Ερμπακάν είχε συνειδητοποιήσει πως δεν μπορούσε να περιορίσει τον επεμβατικό ρόλο των ενόπλων δυνάμεων.⁴⁷

Οι σχέσεις της Κυβέρνησης με τις Ένοπλες Δυνάμεις, κλιμακώνονταν συνεχώς. Και τα δύο μέρη, Στρατός και Ερμπακάν, προέβαιναν σε κινήσεις επίδειξης ισχύος. Το 1997, λοιπόν, ξεσπά το λεγόμενο Μεταμοντέρνο, ή αλλιώς το βελούδινο, πραξικόπημα, το οποίο διέφερε από τα προηγούμενα, καθώς ήταν η πρώτη φορά που ανατράπηκε η κυβέρνηση με στρατιωτική παρέμβαση, χωρίς να εκδηλωθούν βιαιοπραγίες, δεν υπήρξαν θύματα και ούτε ανατράπηκε το καθεστώς. Γι' αυτούς τους λόγους έλαβε κι αυτή την ονομασία «μεταμοντέρνο» ή ως «βελούδινο».⁴⁸

Ο στρατός επενέβη πάλι στον πολιτικό βίο του κράτους, ανακοινώνοντας μέτρα, οι οποίες είχαν τη μορφή μνημονίου. Παράλληλα, ο Πρωθυπουργός της Τουρκικής Δημοκρατίας, Νετςμεττίν Ερμπακάν, υποχρεώθηκε να υπογράψει ένα οκταετές πρόγραμμα, το οποίο συμπεριελάμβανε αντι-ισλαμικά μέτρα, όπως παραδείγματος χάρι, την απαγόρευση εγγραφής των παιδιών σε θρησκευτικά σχολεία και της μαντίλας στον πανεπιστημιακό χώρο.⁴⁹

Τελικά, η Βουλή διαλύθηκε, ο Πρωθυπουργός παραιτήθηκε και του επιβλήθηκε απαγόρευση ενασχόλησης με την πολιτική για πέντε έτη. Τα μέλη του Κόμματος της Ευημερίας καταδικάστηκαν από τον Εισαγγελέα του Ανώτατου

---

⁴⁷ Elliot H.T., *The Political Economy of Turkish Military Modernization*, *The Middle East Review of International Affairs*, Glorial, Dec. 2004, vol. 8, no.4, Article 5.

⁴⁸ Burak B., "The Role of the Military in Turkish Politics: To Guard Whom and From What?", *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol.4, No.1, 2011. Διαθέσιμο στο <http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/120.pdf>. (Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2015).

⁴⁹ Rabasa R. and Larrabee F.S., "The Rise of Political Islam in Turkey", *The Rand Corporation*. Santa Monica, CA: The Rand Corporation. 2008, σελ.45. Διαθέσιμο στο http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG726.pdf. (Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2015).

Δικαστηρίου με την κατηγορία της συμμετοχής τους σε εγκληματικές ενέργειες. Μετά την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου, σε όλη την χώρα πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις από τους πολίτες κατά του Κόμματος. Επηρεασμένοι οι βουλευτές του Κόμματος της Τσιλέρ παραιτήθηκαν και λίγες ημέρες μετά ο Ερμπακάν υπέβαλε την παραίτηση του από το Πρωθυπουργικό Αξίωμα. Οι κινήσεις του ήταν καλά μελετημένες, για να επανέλθει στην εξουσία. Στα σχέδια του, όμως, δεν είχε προγραμματίσει την ανάμειξη των ενόπλων δυνάμεων. Ο Στρατός αποκάλυψε ότι ο Ερμπακάν συγκάλυπτε το σκάνδαλο διαφθοράς του συζύγου της Τανσού Τσιλέρ για την διακίνηση πολιτικού χρήματος. Έπειτα, οικειοθελώς αποχώρησε και η Τσιλέρ. Ως εκ τούτου, οι Ένοπλες Δυνάμεις απέδειξαν την ισχύ τους και διεύρυναν την αξιοπιστία τους στην κοινή γνώμη.⁵⁰

Ο στρατός, για ακόμη μία φορά, είχε αποδειχτεί πρωταγωνιστής των εξελίξεων. Πολλά από τα μέλη του Κόμματος της Ευημερίας, μεταξύ αυτών και ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, θα δημιουργήσουν μία νέα παράταξη, το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, το οποίο επρόκειτο να αποτελέσει σημαντικό και καθοριστικό παράγοντα στην πολιτική ζωή της χώρας, αλλά και θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τον ρόλο του στρατού στην Τουρκία.⁵¹

2.5 Ο ρόλος των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων σήμερα.

Μετά το τέλος του πραξικοπήματος του 1997, η οικονομία συνέχιζε να βρίσκεται σε ύφεση. Την εξουσία κατείχαν οι Κεμαλιστές, οι οποίοι δεν κατάφεραν να ανακάμψουν την οικονομία της χώρας. Τόσο ο σεισμός του 1999 που έπληξε τα παράλια της Μικράς Ασίας, όσο και η κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού εκτάκτων αναγκών, αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα στην υποβάθμιση του ρόλου του Στρατού στην κοινωνία. Με την οικονομική κρίση του 2000 και 2001, ο πληθωρισμός είχε αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Η τουρκική κοινωνία είχε σχηματίσει μία αρνητική εικόνα για τις ένοπλες δυνάμεις στην πολιτική. Έτσι, ένα νέο κόμμα εμφανίστηκε στην πολιτική ζωή, το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Αρχηγός

---

⁵⁰ Λίτσας Σπύρος Ν., *«Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση»*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, σελ. 30.

⁵¹ Sambur B., “The Great Transformation of Political Islam in Turkey: The Case of Justice and Development Party and Erdogan”, *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol.2, No.2, 2009. Διαθέσιμο στο <http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/23.pdf>. (Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2015).

εξελέγη ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.⁵²

Το 2002 το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης ανήλθε στην εξουσία και το 2003 αναλαμβάνει την ηγεσία της χώρας ως πρωθυπουργός ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Η ευρεία υποστήριξη του από τον τουρκικό λαό δεν έγκειται μόνο στον αριθμό των υποστηρικτών του, αλλά και στον μεγάλο αριθμό δυσαρεστημένων της διακυβέρνησης του Κεμαλικού Κατεστημένου, οι οποίοι τον ψήφισαν για να εκφράσουν την έντονη διαμαρτυρία τους και την αντίθεση τους στο αστικό Κεμαλικό πολιτικό σύστημα. Παρόλα αυτά ο ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων δεν είχε εμφανίσει μεγάλη κάμψη, πράγμα που επιθυμούσαν οι υποστηρικτές του Ισλάμ.⁵³

Παρόλα αυτά, η επιθυμία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν να ακολουθήσει την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τον ρόλο του στρατού. Έχοντας περάσει πολλά στάδια συνομιλιών μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 2004 συμφωνήθηκε, πως αν ακολουθήσει και εφαρμόσει η Τουρκία το κοινοτικό κεκτημένο, αλλά και αν αναγνωρίσει και αναλάβει τις υποχρεώσεις της που απορρέουν από την ιδιότητα κράτους μέλους, τότε θα έχει τη δυνατότητα να ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Οικοδόμημα. Ένα βασικό αίτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Τουρκία είναι η θεσμική υποβάθμιση του Στρατού.⁵⁴ Βασισόμενος ο Ερντογάν στο αίτημα αυτό, ξεκίνησε, αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας του, να υποβαθμίζει το ρόλο των ενόπλων δυνάμεων με την περιορισμό της επιρροής τους. Υποστηρίζοντας πως έτσι μόνο θα πληρούσε τα κριτήρια της ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εφαρμόστηκαν μέτρα στις ένοπλες δυνάμεις, τα οποία θα οδηγούσαν τον Στρατό υπό πολιτικό έλεγχο.⁵⁵

Τα πιο σημαντικά μέτρα που έλαβε ο Ερντογάν, για τον περιορισμό του ρόλου του Στρατού στην πολιτική ζωή ήταν, να περιορίσει τη δικαιοδοσία των στρατιωτικών δικαστηρίων και να αυξήσει την επιρροή των πολιτικών δικαστηρίων.

---

⁵² Smith T.W., “Between Allah and Atatürk: Liberal Islam in Turkey”. The International Journal of Human Rights, Vol.9, No.3.2005. Διαθέσιμο στο

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642980500170758> (Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2015).

⁵³ Jenkins G., “Turkey’s Latest Crisis”. The International Institute for Strategic Studies, vol. 50, no. 5, 2008, pp. 5– 12. Διαθέσιμο στο : DOI 10.1080/00396330802456437. (Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2015).

⁵⁴ Pereira Matos Andre, “*The role of the military in the Turkish Democracy: Are the Military the Guardians of or a threat to the Turkish Democracy?*”, σελ. 20,

Hyperlink:<http://repositorio.uportu.pt/bitstream/11328/1480/1/IRTS%20online%203.1.Andre%20Pereira%20Matos.pdf>(25/07/2017)

⁵⁵ Burak B., “The Role of the Military in Turkish Politics: To Guard Whom and From What? , European Journal of Economic and Political Studies, Vol.4, No.1, 2011. Διαθέσιμο στο <http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/120.pdf>. (Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2015).

Παράλληλα, άρχισε να ελέγχει και να διαχειρίζεται τον διορισμό των κορυφαίων στρατιωτικών διοικήτων.⁵⁶

Επιπλέον, σοβαρό πλήγμα δέχθηκαν οι ένοπλες δυνάμεις, όταν στις εκλογές του 2007, υποψήφιος ήταν ο Αμπντουλάχ Γκιούλ, ο οποίος παλαιότερα ανήκε σε ισλαμικό κόμμα. Εξοργισμένος ο Στρατός, έστειλε ηλεκτρονικό τελεσίγραφο προς το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, το οποίο ανήρτησε στην ιστοσελίδα του, κατά της υποψηφιότητας του Γκιούλ. Η πράξη αυτή ονομάστηκε e-πραξικόπημα. Έτσι, το κύρος των ενόπλων δυνάμεων μειώθηκε από την κοινή γνώμη, καθώς μεγάλο ποσοστό του τουρκικού λαού, όπως και το ίδιο το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, εξοργίστηκαν με την κίνηση αυτή. Εντέλει, ο Αμπντουλάχ Γκιούλ εξελέγη Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας και η δυσφορία που είχε δημιουργηθεί στην κοινή γνώμη για τις ένοπλες δυνάμεις ήταν γεγονός. Λόγω του e-πραξικοπήματος, ο τουρκικός λαός κλήθηκε στις κάλπες και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης αύξησε τη δημοτικότητά του κατά 13%.⁵⁷

Οι σχέσεις μεταξύ στρατού και κυβέρνησης, δυσχεραίνονταν ολοένα και περισσότερο. Οι υποστηρικτές του ισλαμικού κινήματος Γκιουλέν, πολλοί από τους οποίους εργάζονταν στο δικαστικό σώμα, πραγματοποίησαν ποινικές έρευνες για στελέχη των ενόπλων δυνάμεων.⁵⁸

Μετά τις έρευνες ακολούθησαν διώξεις, τόσο για την υπόθεση «Εργκένεκον», που αφορούσε μία υποτιθέμενη μυστική, υπερεθνική τουρκική οργάνωση, η οποία συνεργαζόταν με τον Στρατό και στόχο της είχε την πτώση της κυβέρνησης Ερντογάν, όπως επίσης και με την δίκη της «Βαριοπούλας», κατά την οποία δικάστηκαν ορισμένοι εν ενεργεία στρατιωτικοί, απόστρατοι, οι οποίοι επιχειρήσαν το 2003 να καταστρώσουν σχέδιο για την ανατροπή του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, δημιουργώντας οι ίδιοι γεγονότα, τα οποία υποτίθεται πως θα έθεταν τη χώρα σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης και θα το ανέτρεπαν. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του τουρκικού στρατού καταδικάστηκε ή και εκδιώχθηκε από το Σώμα.⁵⁹

Παρότι το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης κατάφερε να αποδυναμώσει

---

⁵⁶ Hyperlink: http://ahmetkuru.sdsu.edu/docs/Kuru_Insight_Turkey_2012.pdf

⁵⁷ Hyperlink: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70834/gonul-tol/to-epomeno-stratiotiko-praksikopima-stin-toyrkia>

⁵⁸ Hyperlink: <http://icon.oxfordjournals.org/content/11/3/727.full.pdf>

⁵⁹ Hyperlink: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70834/gonul-tol/to-epomeno-stratiotiko-praksikopima-stin-toyrkia> (24/07/2017)

και να μειώσει το κύρος των ενόπλων δυνάμεων και οι σχέσεις Στρατού και κυβέρνησης να δοκιμάζονται καθημερινά, οι ένοπλες δυνάμεις συνεχίζουν να ασχολούνται ενεργά με την πολιτική ζωή με διακριτικότητα.

Δηλωτικό των σχέσεων μεταξύ του Προέδρου της Τουρκίας και του Στρατού είναι το γεγονός, ότι σε πρόσφατη ομιλία του στο Πανεπιστήμιο της κεντρικής Ανατολικής Επαρχίας Kirsehir, ο Ερντογάν, δήλωνε πως πενήντα έξη χρόνια μετά, οι επιπτώσεις του πρώτου πραξικοπήματος της Τουρκίας του 1960, είναι ακόμα αισθητές στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας. Στην ομιλία του έκανε λόγο για την έντονη επιθυμία τότε του Στρατού, να εμπλέκεται στην πολιτική ζωή, κάνοντας σύνδεση με το σήμερα όπου διαφαίνεται η ίδια επιθυμία των ενόπλων δυνάμεων να εφαρμόζουν το σύστημα κηδεμονίας.

Εν κατακλείδι, ο έντονα ενισχυμένος ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας δεν θα μπορούσε να αμφισβητηθεί. Η στρατιωτική κουλτούρα που έχει ριζώσει στην συνείδηση της κοινωνίας, απορρέει τόσο από ιστορικούς παράγοντες όσο και από πολιτισμικούς. Ο στρατός επιθυμώντας να προστατεύσει το έθνος του από τις εντάσεις στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της χώρας, δεν επιτρέπει στην πολιτική να διεξαχθεί με τους φυσικούς της κανόνες. Κάθε τουρκικό πολιτικό κόμμα πρέπει να σέβεται τις αρχές του στρατού και να αποδέχεται την στρατιωτική πίεση ως δεδομένη.

Κατά συνέπεια, οι πολιτικοί από τη μία δέχονται την πίεση του Στρατού, καθώς επιθυμούν την νομιμοποίηση τους από αυτόν, από την άλλη, όμως, κριτικάρουν τη στάση του. Παρόλα αυτά, την ισχύ του στρατού, δεν κατάφερε κανένα πολιτικό κόμμα να την περιορίσει και να λάβει την εξουσία, χωρίς την έγκριση του, εκτός από το Κόμμα της Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, το οποίο κατάφερε να μειώσει τον ρόλο των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και το κύρος που κατείχε ο τουρκικός στρατός στην κοινή γνώμη.

Κεφάλαιο 3^ο

ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΤΟ 1960.

Στις αρχές του 1960, η εσωτερική κατάσταση της Τουρκίας χαρακτηρίζεται από εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ κυβέρνησης, στρατού και πολιτών. Το πραξικόπημα λαμβάνει χώρα και ανατρέπει την Τουρκική κυβέρνηση στις 20 Μαΐου 1960. Ήταν το πρώτο και τελευταίο⁶⁰ στην ιστορία της Τουρκίας, το οποίο πραγματοποιήθηκε εκτός ιεραρχίας του στρατεύματος. Η ενέργεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα την πτώση της Κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κόμματος του Αντνάν Μεντερές. Οι ένοπλες δυνάμεις ανέλαβαν την εξουσία της χώρας και έδωσαν τη δυνατότητα στα πολιτικά κόμματα να διεξάγουν εκλογές. Δόθηκε εντολή δημιουργίας νέου Συντάγματος, το οποίο στηριζόταν στις δημοκρατικές αρχές. Δημιουργείται ένα νέο Σώμα, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, το οποίο κυριαρχείται από τις ένοπλες δυνάμεις και είχε ως σκοπό να ελέγχει, εάν εναρμονίζεται η εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας με τις βασικές αρχές του Κεμαλισμού και του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους. Το πραξικόπημα, είχε ευρεία λαϊκή υποστήριξη και διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη θεμελίωση του εκδημοκρατισμού και στην ανάπτυξη της χώρας.

3.1. Η πολιτική κατάσταση της Τουρκίας από το 1923 έως το 1958.

Από το 1923 και για δύο περίπου δεκαετίες την εξουσία της Τουρκίας κατέχει ο Κεμάλ Ατατούρκ με το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, το οποίο ο ίδιος δημιούργησε. Μετά τον θάνατό του Κεμάλ Ατατούρκ, αναλαμβάνει την κυβέρνηση της χώρας ο Ισμέτ Ινονού, ο οποίος συνέχισε το έργο του Ατατούρκ. Ο Ινονού απέτυχε να διατηρήσει τον μονοκομματισμό του προκατόχου του. Αυτό συνέβη, διότι από τη μία κατείχε την υποστήριξη της πλειοψηφίας των ενόπλων δυνάμεων, από την άλλη οι σχέσεις που διατηρούσε με υψηλόβαθμα στελέχη του Στρατού και συγκεκριμένα του με τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου, δεν ήταν καλές. Καθώς γνώριζε την επιρροή των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή, προσπαθούσε να διατηρεί τον έλεγχο του κράτους. εφαρμόζοντας ένα σύνολο αποφάσεων, με τις οποίες στόχευε να μειώσει τον ρόλο των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή. Οι

---

⁶⁰ Με εξαίρεση την απόπειρα του πραξικοπήματος του Ιουλίου του 2016 που πραγματοποιήθηκε στην Τουρκία από μία ομάδα στρατιωτικών και έγινε εκτός ιεραρχίας.

αποφάσεις που έλαβε είχαν αρνητικές αντιδράσεις στην κοινή γνώμη.⁶¹

Η εθνικιστική Κεμαλική ιδεολογία βασιζόταν σε έξι πυλώνες του κεμαλικού δόγματος, όπως στον κρατισμό, την κοσμικότητα και την μεταρρύθμιση. Το δόγμα αυτό είχε επιβληθεί από τον Κεμάλ Ατατούρκ και έπειτα από τον Ισμέτ Ινονού στην τουρκική κοινωνία. Η δικτατορική δομή του καθεστώτος αυτού και οι αντιλήψεις των ανερχόμενων μεγαλοαστικών ολιγαρχιών, οι οποίοι ήταν υπέρ του Δυτικού μοντέλου ανάπτυξης, είχε τεράστιο αντίκτυπο στην τουρκική κοινωνία. Ο αγροτικός τομέας είχε βιώσει στιγμές αθλιότητας και η κοινωνία καταπίεζε τα θρησκευτικά της συναισθήματα λόγω της Κεμαλικής ηγεμονίας. Αποτέλεσμα αυτών, ήταν η δημιουργία του Λαϊκού Κόμματος. Ιδρυτές του κόμματος αυτού ήταν ο Αντνάν Μεντερές, ο Τζεζάλ Μπαγιάρ, ο Φουάτ Κιοπρουλού και ο Ρεφίκ Κοραλτάν.⁶²

Ο Μπαγιάρ και οι οπαδοί του εγκατέλειψαν το Λαϊκό Κόμμα, στο οποίο ανήκαν, το 1950 και δημιούργησαν ένα νέο, το Δημοκρατικό Κόμμα. Στις 14 Μαΐου 1950 εκλέγεται στην Τουρκία, με δημοκρατικές διαδικασίες, το Δημοκρατικό Κόμμα του Τζεζάλ Μπαγιάρ, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντα του Προέδρου.⁶³ Ο Αντνάν Μεντερές τοποθετήθηκε ως Πρωθυπουργός της χώρας. Εκείνος ακολούθησε μία αντίθετη πολιτική από τους προγενέστερους του. Υποστήριξε τον αγροτικό πληθυσμό, προσπάθησε να μειώσει το κρατικό παρεμβατισμό και πραγματοποίησε οικονομικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία. Παράλληλα, ο Μεντερές θεωρήθηκε από τον απλό λαό ως απελευθερωτής των θρησκευτικών πεποιθήσεων, διότι από την αρχή της ανάληψης της εξουσίας του, πραγματοποίησε θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα, επανέφερε την Αραβική Γλώσσα στα τζαμιά, όπως και την διδασκαλία των θρησκευτικών στην εκπαίδευση.⁶⁴

Ένας από τους κύριους στόχους του Μεντερές ήταν ο παραγκωνισμός των ενόπλων δυνάμεων από τις εξελίξεις της χώρας. Η μισθολογική υποβάθμιση των στρατιωτικών, δημιούργησε αρνητικό κλίμα σε ομάδες του Στρατού προς το

---

⁶¹ Γεράσιμος Καραμπελιάς, 2000, «*Θέματα πολιτικής και άμυνας: Η πολιτική ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία*», Ινστιτούτο Πολιτικών Αναλύσεων, Αθήνα, σελ. 13-14.

⁶² Νίκος Μούδουρος, 2012, «Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον «ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ.94-95.

⁶³ Bernard Lewis, 2001, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος Α: Τα στάδια της ανάδυσης, εκδ. Παπαζήση, σειρά Μεσανατολικές Σπουδές ΑΡ. 3/1 – Οθωμανική/Τουρκική Ιστορία, μετ. Π. Κωνσταντέας, Αθήνα, σελ.604.

⁶⁴ Νίκος Χειλαδάκης, 1997, «*Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουρκοκύτ Οζάλ*», εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, σελ.72-73.

πρόσωπό του. Έτσι, από το 1954 συσπειρώνονται οι ομάδες αυτές, στοχεύοντας στην ανατροπή του. Το 1957 πραγματοποιήθηκε επιχείρηση ανατροπής του, όμως λόγω της άρνησης του Ισμέτ Ινονού να συμμετάσχει στο εγχείρημα αυτό και επειδή διέρρευσε η απόπειρα αυτή, το πραξικόπημα απέτυχε. Μερικοί από τους στρατιωτικούς που προσπάθησαν να ανατρέψουν το καθεστώς, συνελήφθησαν. Το επαναστατικό, όμως, αυτό δίκτυο δεν εξαρθρώθηκε και έτσι οι συνομοσίες συνεχίστηκαν στο εσωτερικό του Στρατού.⁶⁵

Από το 1958, είχε οξυνθεί οι σχέσεις μεταξύ ένοπλων δυνάμεων και της κυβέρνησης. Ο Αντνάν Μεντερές επεδίωκε την απομάκρυνση των υψηλόβαθμων αξιωματούχων που ήταν υποστηρικτές του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Έτσι, η κυβέρνηση ασκεί διώξεις σε στρατιωτικούς, υποστηρίζοντας πως είχαν ταχθεί εναντίον της. Αμέσως μετά, οι θέσεις αυτές καλύφθηκαν από άλλους αξιωματούχους, στους οποίους είχε τη δυνατότητα να ασκεί έλεγχο.⁶⁶ Σημαντική αποτυχία της κυβέρνησης Μεντερές ήταν πως δεν κατάφερε να εφαρμόσει ριζοσπαστικές αλλαγές, οι οποίες θα δομούσαν εκ νέου τις σχέσεις στρατού και πολιτικής. Ωστόσο, οι Δημοκρατικοί θεώρησαν πως ελέγχοντας την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία, θα είχαν τη δυνατότητα να ελέγξουν την ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή. Παρόλα αυτά, δεν είχαν υπολογίσει σωστά πως οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούνταν και από χαμηλόβαθμους στρατιωτικούς, των οποίων τα συμφέροντα είχαν πληγεί από την πολιτική που ασκούσε ο Μεντερές.⁶⁷

Η πολιτική που άσκησε ο Μεντερές, κατάφερε να μειώσει τον επεμβατισμό του Στρατού στην πολιτική ζωή. Ωστόσο, η οικονομική και κοινωνική πολιτική που πραγματοποίησε στους στρατιωτικούς, είχε δημιουργήσει ένα αρνητικό κλίμα εναντίον του. Λόγω της αύξησης του πληθωρισμού στην χώρα, τα εισοδήματα των αξιωματούχων μειώθηκαν, όπως και το κύρος που διατηρούσαν τόσα χρόνια. Παράλληλα, πολλοί χαμηλόβαθμοι στρατιωτικοί δεν εξελίσσονταν ιεραρχικά στην

---

⁶⁵ Eryilmaz Omer, Monterey, California: Naval Postgraduate School, *“Turkey in the triangle of the 1950-1960 era, the 1960 military coup, and the 1961 Constitution”*, Calhoun: The NPS Institutional Archive DSpace Repository, 2014, Thesis and Dissertation Collection, page: 52-55.

⁶⁶ Γεράσιμος Καραμπελιάς, 2000, «*Θέματα πολιτικής και άμυνας: Η πολιτική ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία*», Ινστιτούτο Πολιτικών Αναλύσεων, Αθήνα, σελ. 14.

⁶⁷ F. Ahmad, 1977, *The Turkish Experiment in Democracy, 1950- 1975*, Boulder: Westview, page: 36.

καριέρα τους. Επιπλέον, η φιλική στάση του Δημοκρατικού Κόμματος προς το Ισλάμ, είχε επιφέρει δυσαρέσκεια τόσο στις ένοπλες δυνάμεις, όσο στην αντιπολίτευση και τον τουρκικό λαό.⁶⁸

Η σκληρή πολιτική, λοιπόν, που άσκησε ο Μεντερές, συγκεκριμένα στους χαμηλόβαθμους αξιωματικούς, σε αντίθεση με την ευνοϊκότερη πολιτική που ασκούσε στους υψηλόβαθμους στρατιωτικούς, δημιούργησε ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ τους. Δεδομένου ότι, η κυβέρνηση δεν είχε πραγματοποιήσει μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις σχέσεις στρατού- πολιτείας, η οργή και η δυσαρέσκεια των στρατιωτικών μεγάλωνε. Παράλληλα, η μείωση των θέσεων των στρατιωτικών στο Κοινοβούλιο, όπως και στο Υπουργικό Συμβούλιο, μόνο καλύτερες δεν έκανε τις σχέσεις των ενόπλων δυνάμεων και της κυβέρνησης. Οι επανειλημμένες προσπάθειες του Μεντερές να μειώσει την επιρροή του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας, πιστεύοντας πως η αστυνομία και τα υψηλόβαθμα στελέχη των ενόπλων δυνάμεων θα τον βοηθήσουν, οδήγησε στην οργή κυρίως των χαμηλόβαθμων αξιωματικών και των πολιτών της Τουρκίας.⁶⁹

Οι οικονομικοί στόχοι που τέθηκαν από το Δημοκρατικό Κόμμα και οι οποίοι δεν πραγματοποιήθηκαν, προκάλεσαν κοινωνική αναστάτωση. Η οικονομική κατάσταση της χώρας συνεχώς χειρότερη, με αποτέλεσμα τα λαϊκά στρώματα να δυσανασχετούν με την πολιτική του Μεντερές. Συγκεκριμένα οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι είχαν επιβαρυνθεί οικονομικά. Ο Τύπος κατέκρινε τη πολιτική που ασκούνταν από την πολιτική ηγεσία. Για τον λόγο αυτό, ο Μεντερές αποφάσισε τη ψήφιση νέων περισσότερο καταπιεστικών νόμων, οι οποίοι θα περιόριζαν την ελευθεροτυπία. Επιπλέον, δημιούργησε μία επιτροπή για τον έλεγχο κάθε πολιτικής δραστηριότητας και εφάρμοσε λογοκρισία, στοχεύοντας να κλείσει κάποιες εφημερίδες.⁷⁰

Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν να βγούνε στους δρόμους οι φοιτητές και όλοι οι δυσαρεστημένοι της Μεντερικής Κυβέρνησης, για να διαδηλώσουν κατά

---

⁶⁸ Γεράσιμος Καραμπελιάς, 2000, «*Θέματα πολιτικής και άμυνας: Η πολιτική ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία*», Ινστιτούτο Πολιτικών Αναλύσεων, Αθήνα, σελ. 14-15.

⁶⁹ Eryilmaz Omer, Monterey, California: Naval Postgraduate School, “*Turkey in the triangle of the 1950-1960 era, the 1960 military coup, and the 1961 Constitution*”, Calhoun: The NPS Institutional Archive DSpace Repository, 2014, Thesis and Dissertation Collection, page: 52-55.

⁷⁰ Νίκος Χειλαδάκης, 1997, *Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουρκοκώτ Οζάλ*, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, σελ.74.

των μέτρων περιορισμού των ελευθεριών τους. Πρωτοφανείς εικόνες διαδραματίζονταν στην Τουρκία, με τον Μεντερές να στέλνει δυνάμεις της αστυνομίας, για να σταματήσουν τους διαδηλωτές. Οι αστυνομικοί απροκάλυπτα πυροβολούσαν τους διαδηλωτές και έσπειραν τον πανικό. Εξαιτίας των γεγονότων αυτών ο στρατηγός Γκιουρσέλ παραιτείται, καθώς ήταν αντίθετος με την πολιτική που ασκούσε η Κυβέρνηση.⁷¹

Ο Μεντερές εφάρμοσε σκληρή πολιτική έναντι των αντιπάλων του, οι οποίοι στα τέλη της δεκαετίας του '50, δεν ήταν μόνο οι ένοπλες δυνάμεις και το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, αλλά και οι φοιτητές και οι διανοούμενοι. Όλες αυτές οι κοινωνικές ομάδες δημιούργησαν μια ευρεία πολιτική συμμαχία. Από το 1955 ήδη οι χαμηλόβαθμοι στρατιωτικοί συσπειρώνονταν και κατέστρωναν σχέδια, για την απομάκρυνση της δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης. Όσο η δυσαρέσκεια μεγάλωνε, τόσο και οι υποψήφιοι αντικυβερνητικοί συμμετείχαν στην συνωμοσία αυτή. Η αδυναμία ή και η ανικανότητα της κυβέρνησης να εντοπίσει τη συνωμοσία αυτή, οδήγησε στην στρατιωτική επέμβαση του 1960.⁷²

3.2. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960.

Ενώ βρισκόταν σε περιοδεία ο Αντνάν Μεντερές, στις 20 Μαΐου 1960, ενημερώνεται μέσω ραδιοφωνικού διαγγέλματος που εξέδωσε Αρλπασλάν Τουρκές, μέλος μίας ριζοσπαστικής ομάδας του στρατού, για την στρατιωτική επέμβαση.⁷³ Σύμφωνα με την ανακοίνωση των ενόπλων δυνάμεων, η ανατροπή της κυβέρνησης θεωρήθηκε απαραίτητη, «για την αποτροπή της αδελφοκτόνου σύγκρουσης και την απεμπλοκή των πολιτικών κομμάτων από την αδιέξοδη κατάσταση που είχαν οδηγηθεί».⁷⁴

Έντονες αντιδράσεις ξέσπασαν στην Κωνσταντινούπολη, από φοιτητές που διαδήλωναν κατά της αυταρχικής πολιτικής, που ασκούσε ο πρωθυπουργός Μεντερές, τις οποίες οι αρχές προσπάθησαν να τις καταστείλουν με κάθε μέσο. Οι

---

⁷¹ Weiker, *The Turkish Revolution*, 13–15.

⁷² Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 164-166.

⁷³ Νίκος Χειλαδάκης, 1997, *Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουρκοκώτ Οζάλ*, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, σελ.75.

⁷⁴ Walter F. Weiker, 1963, *The Turkish Revolution 1960-1961*, Ουάσιγκτον: Brookings Institution, σελ. 20- 21.

φοιτητές κρατώντας εικόνες του Κεμάλ Ατατούρκ απαιτούσαν την παραίτηση του Μεντερές. Στις 21 Μαΐου, πραγματοποιήθηκε στην Άγκυρα αντικυβερνητική διαδήλωση από ένστολους μαθητές της Στρατιωτική Σχολής με επικεφαλή τον διοικητή τους. Στις 27 Μαΐου 1960, όλα τα κυβερνητικά κτήρια της Άγκυρας και της Κωνσταντινούπολης καταλήφθηκαν από στρατιωτικές δυνάμεις. Οι πραξικοπηματίες συνέλαβαν τον πρωθυπουργό Μεντερές, τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ, καθώς και όλους τους βουλευτές από το Δημοκρατικό Κόμμα.⁷⁵

3.3. Η εσωτερική κατάσταση της Τουρκίας μετά το πραξικόπημα του 1960.

Στις 26 Μαΐου 1960, ο Στρατός παίρνει την εξουσία στα χέρια του. Το γεγονός αυτό έγινε δεκτό με μεγάλο ενθουσιασμό κυρίως από τους φοιτητές και από τις τάξεις των διανοουμένων. Από την άλλη μεριά, η κοινωνία δεν επέδειξε τον ίδιο ενθουσιασμό, διότι οι ανακατατάξεις στις οποίες είχε προβεί ο Μεντερές, δεν είχαν επηρεάσει την περιφέρεια, παρά μόνο στις δύο μεγαλύτερες πόλεις της Τουρκίας, Κωνσταντινούπολη και Άγκυρα.⁷⁶

Το πραξικόπημα ήταν αποτέλεσμα πολυετών σχεδιασμών και οι πρωτεργάτες του ήταν μία ομάδα ριζοσπαστών στρατιωτικών. Θεωρήθηκε επιτυχημένο για δύο συγκεκριμένους λόγους. Πρώτον, λόγω της τοποθέτησης των στελεχών τους σε καίριες θέσεις (όπως η φρουρά της πρωτεύουσας), οι οποίες ήταν σημαντικές για την ανάληψη της εξουσίας. Δεύτερον, βρέθηκε μία στρατιωτική προσωπικότητα που αναγνωριζόταν από το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων, για να αναλάβει την ηγεσία του πραξικοπήματος, ο Κεμάλ Γκιουρσέλ, ο οποίος ήταν πρώην αρχηγός του Γενικού Επιτελείου του Στρατού.⁷⁷

Οι πραξικοπηματίες στρατιωτικοί ανακοίνωσαν πως την εξουσία της χώρας αναλάμβανε η «Επιτροπή Εθνικής Ενότητας» που αποτελούνταν από τριάντα επτά μέλη. Αρχηγός την Επιτροπής αυτής ορίστηκε ο Κεμάλ Γκιουρσέλ, ο οποίος ανέλαβε

---

⁷⁵ Eryilmaz Omer, Monterey, California: Naval Postgraduate School, *“Turkey in the triangle of the 1950-1960 era, the 1960 military coup, and the 1961 Constitution”*, Calhoun: The NPS Institutional Archive DSpace Repository, 2014, Thesis and Dissertation Collection, page: 55.

⁷⁶ Erik J. Zürcher, 2004, *«Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας»*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 316.

⁷⁷ Erik J. Zürcher, 2004, *«Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας»*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 316.

χρέη αρχηγού κράτους, Πρωθυπουργού και Υπουργού Άμυνας.⁷⁸

Η Επιτροπή αυτή συστήθηκε λόγω της ανάγκης των χαμηλόβαθμων στρατιωτικών, να περιορίσουν την πολιτική και κοινωνική δομή που είχε αναπτύξει το Δημοκρατικό Κόμμα. Το πραξικόπημα αυτό σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από έναν μικρό αριθμό αυτών των στρατιωτικών και από συγκεκριμένες στρατιωτικές μονάδες, οι οποίες αποτελούσαν κλειδιά για την επιτυχία του. Παρόλα αυτά, τα ανώτερα ηγετικά στελέχη, τα οποία δεν είχαν αναμειχθεί στην διεξαγωγή της στρατιωτικής επέμβασης, αποδέχθηκαν το αποτέλεσμα της ανατροπής της κυβέρνησης, χωρίς να αντιδράσουν, καθώς ήθελαν να αποφύγουν τον διχασμό των ενόπλων δυνάμεων. Στόχος αυτών ανώτερων ηγετικών στελεχών ήταν η θεσμική ενίσχυση του ρόλου του Στρατού στο νέο υπό διαμόρφωση πολυκομματικό οικοδόμημα του κράτους.⁷⁹

Η έλλειψη μίας κοινής ιδεολογίας στο εσωτερικό των ενόπλων δυνάμεων είχε δημιουργήσει προστριβές μεταξύ των στρατιωτικών. Από τη μία, οι ριζοσπαστικοί επιθυμούσαν μία δικτατορία, η οποία θα διαρκούσε για πολλά έτη, ενώ, από την άλλη, τα υψηλόβαθμα στελέχη επιζητούσαν την επιστροφή στον κοινοβουλευτισμό, όπως και την επαναφορά στην εξουσία του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος.⁸⁰

Η διαφωνία που είχε δημιουργηθεί στο εσωτερικό της Επιτροπής Εθνικής Ενότητας, σχετικά με τον σχηματισμό της Τουρκικής Ένωσης Ιδανικών και Κουλτούρας, που στις αρμοδιότητες που θα είχε το Υπουργείο Παιδείας, της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων και ευαγών Ιδρυμάτων, το ραδιόφωνο και τον τύπο, θέτοντας υπό τον έλεγχό της, την πολιτιστική ζωή του κράτους. Μεγάλο μέρος των ενόπλων δυνάμεων αντέδρασε στη δημιουργία αυτής της Ένωσης. Το γεγονός αυτό προκάλεσε τη διάλυση της Επιτροπής Εθνικής Ενότητας και ο Γκιουρσέλ ανακοίνωσε τη δημιουργία μίας νέας επιτροπής, εκτοπίζοντας δεκατέσσερις ριζοσπαστικούς αξιωματικούς, ένας εκ των οποίων ήταν ο Αλπασλάν Τουρκές, αρχηγός αργότερα του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης και αρχηγός των Γρίζων

---

⁷⁸ Νίκος Μούδουρος, 2012, «Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον «ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 111.

⁷⁹ R. Robinson, 1963, *The First Turkish Republic*, Cambridge, Mass: Harvard University, page: 258.

⁸⁰ K. Fidel, 1969, *Social Structure and Military Intervention: The 1960 Turkish Revolution*, Unpublished Ph.D thesis, Washington University, page: 377.

Λύκων. Η απομάκρυνση τους νομιμοποιούνταν από το νέο Σύνταγμα και οι περισσότεροι από τους δεκατέσσερις αξιωματικοί στάλθηκαν σε πρεσβείες του εξωτερικού, προκειμένου να απομακρυνθούν από τη νέα Επιτροπή.⁸¹

Μετά από μία σειρά εντάσεων μέσα στους κόλπους των ενόπλων δυνάμεων, η ανάγκη για επαναφορά της χώρας στον κοινοβουλευτισμό, είχε γίνει φανερή. Τελικά, την εξουσία του κράτους ανέλαβε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, καθώς χαμηλόβαθμοι και υψηλόβαθμοι στρατιωτικοί συμφώνησαν πως ήταν η καλύτερη λύση.⁸² Ο Στρατός είχε καθοριστικό ρόλο στην πολιτική ζωή της Τουρκίας, ωστόσο οι μεταρρυθμίσεις πραγματοποιούνταν, για ακόμη μία φορά, από τα πάνω και όχι από τα κάτω.⁸³

Συγκροτήθηκε απευθείας μία επιτροπή κυρίως από τεχνοκράτες, για την δημιουργία νέου Συντάγματος. Πρόεδρος ανέλαβε ο Σιντίκ Σαμί Ονάρ, ο οποίος ήταν ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης.⁸⁴ Στο νέο Σύνταγμα του 1961 κατοχυρώθηκαν ανθρώπινα δικαιώματα, όπως, η ελευθερία συνδικαλιστικής δράσης, η ελευθερία των πολιτικών δραστηριοτήτων και η ελευθερία του Τύπου. Επιπλέον, με το άρθρο III δημιουργήθηκε το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, το οποίο θεσμοθέτησε την άμεση ανάμειξη της ηγεσίας του στρατεύματος στην πολιτική ζωή της χώρας.⁸⁵ Το Συμβούλιο αυτό ιδρύθηκε επισήμως με νόμο το 1962 και σκοπός του ήταν να γνωμοδοτεί στην κυβέρνηση για θέματα εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας.⁸⁶ Το Σύνταγμα αυτό, έχει θεωρηθεί το πιο δημοκρατικό στη σύγχρονη τουρκική συνταγματική ιστορία.

Στις 14 Οκτωβρίου 1960 ξεκίνησε η δίκη όλων των μελών του κόμματος του Μεντερές, καθώς και του τέως Προέδρου της Δημοκρατίας. Μετά από ένα χρόνο ολοκληρώθηκε η δίκη και επιβλήθηκε η θανατική ποινή για τον Αντνάν Μεντερές και για τον Τζεζάλ Μπαγιάρ. Η εκτέλεσή του Μεντερές πραγματοποιήθηκε στις 17 Σεπτεμβρίου 1961, ενώ τον Μπαγιάρ λόγω ηλικίας του απαγγέλθηκε ισόβια

---

⁸¹ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 317-318.

⁸² Γεράσιμος Καραμπελιάς, 2000, «*Θέματα πολιτικής και άμυνας: Η πολιτική ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία*», Ινστιτούτο Πολιτικών Αναλύσεων, Αθήνα, σελ. 15.

⁸³ Νίκος Χειλαδάκης, 1997, *Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουρκούτ Οζάλ*, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, σελ.75-76.

⁸⁴ Giritli, 1962, "Some Aspects of the New Turkish Constitution", Middle East Journal, vol. 16.

⁸⁵ Hyperlink: <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/39494/praxikopima-stin-toyrkia-pente-fores-poy-i-toyrkia-vrethike-sti-dini-tis-istorias> (25/07/2017)

⁸⁶ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 320.

φυλάκιση.⁸⁷

Το νέο Σύνταγμα, που δημιουργήθηκε από τους πραξικοπηματίες, προέβλεπε την απομάκρυνση του δικομματισμού από την πολιτική σκηνή και την εισχώρηση του ιδεολογικού, πολιτικού και κομματικού πλουραλισμού, για την καλύτερη λειτουργία του δημοκρατικού συστήματος. Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του νέου Συντάγματος ήταν η νομιμοποίηση της λειτουργίας αριστερών-εργατικών κομμάτων και συνδικάτων, τα οποία είχαν σοσιαλδημοκρατική κατεύθυνση. Σκοπό είχαν την προώθηση και την ταξική αναδιάρθρωση του τουρκικού λαού.⁸⁸

Παράλληλα, το νέο Σύνταγμα ως κύριο μέλημα είχε να συστήσει ένα ισχυρό πολιτικό κόμμα, το οποίο θα μπορούσε να διατηρήσει την τάξη, μέσω ενός καθεστώτος που όμως είχε ορισμένα απολυταρχικά χαρακτηριστικά, όπως την εμφανή ισχύ του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας. Μέσα σε δύο δεκαετίες, είχε καταφέρει να επεκτείνει την επιρροή του στην πολιτική που ακολουθούσε η κυβέρνηση και να αποτελεί έναν πολύ ισχυρό θεματοφύλακα, που πολλές φορές αντικαθιστούσε το Υπουργικό Συμβούλιο και κυριαρχούσε στον μηχανισμό λήψης αποφάσεων του κράτους.⁸⁹

Οι προοδευτικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά στην Τουρκία με το νέο Σύνταγμα, εκχωρούσαν ουσιαστικές ελευθερίες στον Τουρκικό λαό, επιβεβαιώνοντας το παράδοξο της Τουρκικής διακυβέρνησης. Παρά το γεγονός ότι το 1950 ανήλθε στην εξουσία μία Δημοκρατική Κυβέρνηση, οι χειρισμοί της αποδείχθηκαν ανελεύθεροι, ενώ το Συνταγματικό κείμενο που προέκυψε μετά το πραξικόπημα του 1960, άνοιγε νέους ορίζοντες για περισσότερα δημοκρατικά κεκτημένα.⁹⁰

Ο στρατός κατέβαλε προσπάθειες για την εφαρμογή του Συντάγματος. Όμως σε μία χώρα όπως η Τουρκία, που δεν έχει την απαραίτητη δημοκρατική παιδεία και παράδοση, ο λαός δεν μπορούσε να ενστερνιστεί τις ιδέες του πολυκομματικού και

---

⁸⁷ Hamit Bozarslan, 2004, *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας*, μετάφραση: Οικονόμου Μάρθα, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σελ. 76.

⁸⁸ Hyperlink: <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/OP07.02.pdf> σελ.22 (25/07/2017)

⁸⁹ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 173.

⁹⁰ Νίκος Χειλαδάκης, 1997, *Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουρκοκράτ Οζάλ*, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, σελ.75.

ιδεολογικού πλουραλισμού και να τις εφαρμόσει. Παράλληλα, με το εκλογικό σύστημα που είχε επιλεχθεί από τους πραξικοπηματίες, που ήταν η ενισχυμένη απλή αναλογική⁹¹, κατάφεραν να δημιουργήσουν μικρά κόμματα, τα οποία δεν είχαν ισχύ και ετερόκλητους κυβερνητικούς συνασπισμούς συνεργασίας. Έτσι, δημιουργήθηκαν νέα προβλήματα στη χώρα, μεταξύ κυρίως των ακροδεξιών και των ακροαριστερών, οι οποίοι προέβαιναν σε βιαιοπραγίες στα κομβικά σημεία των μεγαλουπόλεων της Τουρκίας.

Οι κυβερνήσεις συνασπισμού που σχηματίζονταν την περίοδο 1961-1965, υπό την ηγεσία του Ισμέτ Ινονού, δεν είχαν καταφέρει να επιφέρουν την τάξη και την ασφάλεια, καθώς ήταν πολιτικά ασταθείς.⁹² Ωστόσο, στην εσωτερική διαμάχη μεταξύ χαμηλόβαθμων και υψηλόβαθμων αξιωματικών, οι δεύτεροι τελικά επικράτησαν και επανήλθαν στο ιεραρχικό σύστημα στο εσωτερικό των ενόπλων δυνάμεων.⁹³ Το 1965 την διακυβέρνηση της χώρας αναλαμβάνει κερδίζοντας τις βουλευτικές εκλογές ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ ηγέτης του Κόμματος της Δικαιοσύνης, το οποίο αποτελούσε συνέχεια του Δημοκρατικού Κόμματος του Μεντερές. Ο Ντεμιρέλ κατείχε την εξουσία έως το 1971, όπου και ανατράπηκε από την δεύτερη στρατιωτική επέμβαση.⁹⁴

---

⁹¹ Hyperlink: <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/OP07.02.pdf> σελ.23 (25/07/2017)

⁹² Sayari Sabri & Esmer Yilmaz,(2002), *Politics, Parties & Elections in Turkey*, Lynne Rienner Publishers, σελ. 13.

⁹³ Νίκος Μούδουρος, 2012, «Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον «ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ.117-118.

⁹⁴ Hyperlink: <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=176067> (25/07/2017)

Κεφάλαιο 4^ο

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1960.

Το πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε στις 27 Μαΐου του 1960 αποτελεί μία επανάσταση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση και την εδραίωση της Δημοκρατία που εγκαθιδρύθηκε από τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ και τον Ισμέτ Ινονού. Η κυβέρνηση αναδιοργανώθηκε βασιζόμενη στο νέο Σύνταγμα του 1961. Στο νέο Σύνταγμα διατηρήθηκαν ορισμένες θεμελιώδεις αρχές από το εθνικό σύμφωνο του παλαιότερου Συντάγματος του 1924, όπως ο ορισμός όλων των πολιτών της Τουρκικής Δημοκρατίας ως Τούρκους, ανεξάρτητα από την εθνικότητα και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των ατόμων και το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι βασισμένο στην ισότητα. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ένα νέο πολιτικό σύστημα, στο οποίο πραγματοποιήθηκε διάκριση των εξουσιών, οι οποίες υποβάλλονταν σε συνεχή έλεγχο, για να την αποτροπή επαναφοράς του παλαιού καθεστώτος.⁹⁵

Βραχυπρόθεσμες Συνέπειες

4.1. Η οικονομική διάσταση

Η πολιτική ιδεολογία που κυριαρχούσε για πολλά έτη στην Τουρκία και που αναπαράχθηκε από τους Κεμαλιστές, ήταν ο κρατισμός, σύμφωνα με τον οποίο ο κρατικός παρεμβατισμός νομιμοποιείται σε όλους τους τομείς της οικονομίας.⁹⁶ Στόχος αυτής της πολιτικής ήταν η οικονομική ανάπτυξη, μέσω της εκβιομηχάνισης και της δημιουργίας της στρατό-γραφειοκρατικής ελίτ, για την αύξηση της εθνικής ισχύος και του γοήτρου της χώρας. Για τον λόγο αυτό, κλάδοι όπως, ο αγροτικός τομέας και άλλοι, είχαν παραγκωνιστεί.⁹⁷

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, με την ανάληψη της εξουσίας από το Δημοκρατικό Κόμμα, δόθηκε έμφαση στον αγροτικό τομέα και στην δημιουργία υποδομών που αφορούσαν τις μεταφορές και την επικοινωνία. Αντιθέτως, μειώθηκε η κυριαρχία της στρατό-γραφειοκρατικής ελίτ και συρρικνώθηκε το διεθνές εμπόριο

⁹⁵ Military interventions and their aftermaths, the 1960s and 1970s.

⁹⁶ Z.Y. Hershlag, *Turkey: An Economy in Turkey* [Leiden: Brill, 1974], σελ. 287.

⁹⁷ Quoted by B.Lewis, *Turkey today*, London: Hutchinson, 1940, σελ. 43.

της χώρας.⁹⁸

Μετά το πραξικόπημα του 1960 οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που επιβλήθηκαν από τις ένοπλες δυνάμεις, είχαν ως αποτέλεσμα την οικονομική μεγέθυνση της Τουρκίας, για τις επόμενες δύο δεκαετίες. Το νέο Σύνταγμα, εισήγαγε με το άρθρο 41, τον σχηματισμό του Οργανισμού Κρατικού Σχεδιασμού (Ο.Κ.Σ), ο οποίος διέθετε εξουσίες στον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό προγραμματισμό. Σύμβουλοι από το εξωτερικό έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πενταετούς σχεδίων ανάπτυξης της χώρας.⁹⁹

Στόχος του Ο.Κ.Σ. ήταν η υιοθέτηση ενός σχεδίου ανάπτυξης, που προέβλεπε τη διατήρηση της μικτής οικονομίας και την επαναφορά της πολιτικής της υποκατάστασης των εισαγόμενων προϊόντων.¹⁰⁰ Η πολιτική αυτή επέφερε βαθμιαία την αύξηση του ποσοστού της βιομηχανίας στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ). Δημιούργησε, ωστόσο ανεργία, καθώς υποσκελίστηκε ο πρωτογενής τομέας και το εργατικό αυτό δυναμικό δεν μπόρεσε να απορροφηθεί από τον δευτερογενή τομέα. Παρόλα αυτά, δεν μειώθηκαν οι εισαγωγές και απορροφήθηκαν μεγάλα ποσά συναλλάγματος, για να διατηρήσουν την βιωσιμότητα του δευτερογενούς τομέα, ενώ οι εξαγωγές ήταν περιορισμένες.¹⁰¹

Το αναπτυξιακό πρόγραμμα, το οποίο ακολούθησαν οι κυβερνήσεις τη δεκαετία του '60, στόχευε στην παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων, τα οποία δεν υπήρχαν στην εγχώρια αγορά και αναγκάζονταν να τα εισαγάγουν από το εξωτερικό. Δηλαδή, πολιτική υποκατάσταση εισαγωγών. Σχεδόν όλα τα βιομηχανικά αγαθά και τα προϊόντα διαρκούς κατανάλωσης εισάγονταν. Ευνοημένη βγήκε η βιομηχανία από αυτή την οικονομική πολιτική, διότι κατοχυρώθηκαν υψηλές τιμές στην πώληση των προϊόντων στην εγχώρια αγορά και την προστασία αυτής από τον διεθνή ανταγωνισμό. Με την πάροδο των ετών, οι ισορροπίες της οικονομίας στη χώρα διαφοροποιήθηκαν προς όφελος της βιομηχανίας. Στο εθνικό εισόδημα από το

---

⁹⁸ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας *Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 260.

⁹⁹ N. Eczacibasi, "Turkey Rediscovered a Satisfying Blend", *Columbia Journal of Economic Development and Cultural Change*, vol. 8, 1960, pp. 355, 358.

¹⁰⁰ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ.342.

¹⁰¹ Köymen Oya, *Sermaye Birikirken. Osmanlı, Türkiye, Dünya, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, σελ. 112.*

ποσοστό των 16,3% που ήταν το 1962 ανήλθε στο ποσοστό 20,1% το 1969. Αντίθετα, το ποσοστό του αγροτικού τομέα από 40,7% μειώθηκε σε 31,2%.¹⁰²

Η άνοδος της εγχώριας βιομηχανίας πραγματοποιήθηκε με τους παρακάτω τρόπους:

A) Επιβλήθηκαν περιορισμοί και υψηλές φορολογίες στις εισαγωγές, με σκοπό να περιοριστεί η διακίνηση ευρωπαϊκών και αμερικανικών προϊόντων.

B) Με τον συνεχή έλεγχο του συναλλάγματος, διατηρούσαν την τιμή της Τουρκικής λίρας υψηλή και έτσι, δόθηκε η δυνατότητα σε εταιρείες που επιτράπηκε από την κυβέρνηση, να αγοράζουν δολάρια ή μάρκα, για να αποκτούν αγαθά σε πολύ χαμηλές τιμές.

Γ) Τέλος, η κυβέρνηση παρείχε υψηλές τιμές υποστήριξης στους εργάτες και υψηλές αυξήσεις στους βιομηχανικούς εργάτες.

Έτσι, είχε δημιουργηθεί ένα σύστημα εκβιομηχάνισης, με τον εξωγενή παράγοντα να προσφέρει την τεχνογνωσία και την τουρκική κοινωνία να παρέχει το κεφάλαιο, το εργατικό δυναμικό και τις διασυνδέσεις.¹⁰³

Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα χαιρέτησε θετικά την δημιουργία του Οργανισμού Κρατικού Σχεδιασμού, αφού ταυτιζόταν με τις ιδέες και τα ιδανικά του. Παρόλα αυτά, τα υπόλοιπα κόμματα διαφώνησαν με τη λειτουργία του Οργανισμού αυτού και ο Ισμέτ Ινονού αναγκάστηκε να προβεί σε αλλαγές αναφορικά με τις αρμοδιότητες αυτού. Όταν ανέλαβε την εξουσία της χώρας το Κόμμα Δικαιοσύνης το 1965, η λειτουργία του Οργανισμού μειώθηκε περισσότερο. Η εφαρμογή του δεύτερου πενταετούς προγράμματος είχε δεσμευτικό χαρακτήρα για τον δημόσιο τομέα, ενώ για τον ιδιωτικό είχε συμβουλευτικό χαρακτήρα.¹⁰⁴

Στον στρατιωτικό τομέα δημιουργήθηκαν μία σειρά από οικονομικά συγκροτήματα, τα οποία ελέγχονταν από τα ηγετικά στελέχη των ενόπλων δυνάμεων. Τα συγκροτήματα αυτά συνέβαλαν καθοριστικά στην οικονομική αυτοδυναμία του

---

¹⁰² Gevgilili Ali, 1989, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, σελ. 63.

¹⁰³ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 343.

¹⁰⁴ Νίκος Μούδουρος, 2012, «*Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας: Από την κεμαλική κυριαρχία στον «ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό*», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 114-115.

Στρατού και συνέβαλαν στην ισχυροποίησή τους εντός του πολιτικού συστήματος της χώρα. Το πιο σημαντικό την δεκαετία του '60 ήταν το Μετοχικό Ταμείο των Ενόπλων Δυνάμεων (ΟΥΑΚ). Ένας από τους στόχους του ταμείου αυτού ήταν η παροχή βοηθημάτων στο στρατιωτικό προσωπικό. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και του 1970, οι οικονομικές δραστηριότητες του ΟΥΑΚ διευρύνθηκαν σε ποικίλους τομείς. Λόγω της οικονομικής άνεσης που κατείχε, από την καταβολή του 10% του μισθού των υψηλόβαθμων στρατιωτικών και από τις επενδύσεις του ταμείου σε διάφορες βιομηχανικές και χρηματιστηριακές επιχειρήσεις, το ταμείο επένδυσε στις βιομηχανίες τσιμέντου, αυτοκινήτων, στα πετρελαιοειδή και αγροτικά χημικά, όπως και σε τουριστικά ξενοδοχεία.¹⁰⁵

Στις αρχές του 1960, επαναδραστηριοποιήθηκε άλλος ένας φορέας που ενίσχυε τον ρόλο του Στρατού στην τουρκική οικονομία. Το Ναυτικό ίδρυμα ήταν κάτοχος μετοχών σε διαφορές ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις. Το ίδρυμα αυτό είχε τη δυνατότητα να προσφέρει οικονομική βοήθεια στις ένοπλες δυνάμεις, για την κάλυψη ελλείψεων της αμυντικής βιομηχανίας. Αυτά τα στρατιωτικά συγκροτήματα ενίσχυσαν οικονομικά τόσο τα ηγετικά στελέχη, όσο τα χαμηλόβαθμα, με αποτέλεσμα να σταματήσουν τα παράπονα και οι συγκρούσεις μεταξύ ανώτερων και κατώτερων στρατιωτικών.¹⁰⁶

4.2. Η κοινωνική διάσταση

Τα πρώτα μέτρα που λήφθηκαν από του πραξικοπηματίες, μετά την ανάληψη της εξουσίας από αυτούς, και συγκεκριμένα από τον Αλπασλάν Τουρκές, σύμβουλο του Προέδρου, ήταν η απομάκρυνση διακοσίων τριανταπέντε στρατηγών από τους διακόσους εξήντα και πέντε χιλιάδων συνταγματάρχων και ταγματάρχων. Επιπλέον, απολύθηκαν εκατό σαράντα επτά καθηγητές πανεπιστημίου και λέκτορες. Για το μέτρο αυτό, όλοι οι πρυτάνεις των Πανεπιστημίων παραιτήθηκαν ως διαμαρτυρία και οι ένοπλες δυνάμεις, καθώς ήρθαν σε δύσκολη θέση, το ανέστειλαν. Οι πανεπιστημιακοί επέστρεψαν στις εργασίες τους. Όμως οι στρατιωτικοί που

---

¹⁰⁵ A. Ariman, *Türkiye'de Sermaye Yönelimi ve Sermaye Gruplarının Olumsuzluğu* [Unpublished Ph.D. thesis, Istanbul Technical University, 1980].

¹⁰⁶ O. Karasapan, "Turkey's Armaments Industries", *Middle East Report*, no144, 1987.

αποστρατεύθηκαν δεν είχαν την ίδια τύχη.¹⁰⁷

Η αθρόα μετανάστευση από τις επαρχίες στις πόλεις, που προκλήθηκε από την μηχανοποίηση της γεωργίας, την κάμψη της οικονομίας εκείνη την περίοδο και τον εκσυγχρονισμό του συγκοινωνιακού και επικοινωνιακού δικτύου, είχαν ως αποτέλεσμα κατά τη δεκαετία του 1960 και του 1970 την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα, μειώνοντας τον πρωτογενή τομέα. Έτσι, έως το 1960, το ποσοστό του αστικού πληθυσμού ήταν 74,1%, ενώ το 1970 ήταν 33,2% και το ποσοστό του αγροτικού τομέα, την ίδια χρονιά ήταν 66,8%.¹⁰⁸ Παρόλα αυτά, ένας συγκριμένος αριθμός μεταναστών απορροφήθηκαν στις νέες βιομηχανίες. Οι υπόλοιποι έβρισκαν προσωρινές εργασίες, όπως μεροκαματιάρηδες, θυρωροί ή πλανόδιοι πωλητές και οι γυναίκες ως οικιακές βοηθοί, για την κάλυψη των βασικών τους αναγκών.¹⁰⁹

Από τους εσωτερικούς μετανάστες της δεκαετίας του '60 στην Τουρκία, οι περισσότεροι επέλεξαν να μείνουν στις πόλεις και να μην επιστρέψουν στα χωριά. Πολλοί από αυτούς, αποφάσιζαν να γίνουν εξωτερικοί μετανάστες. Τη δεκαετία του '50, η ανάπτυξη της βιομηχανίας της Γερμανίας επιζητούσε μεγάλο αριθμό εργατικού δυναμικού. Έτσι, πολλοί από αυτούς έφευγαν ως οικονομικοί μετανάστες προς τη Γερμανία. Με την πάροδο των χρόνων, κατευθύνθηκαν και προς Βέλγιο, Ολλανδία, Γαλλία, Ελβετία και Βρετανία. Ο αριθμός των μεταναστών αυξανόταν συνεχώς.¹¹⁰

Η διεύρυνση του δευτερογενούς τομέα στην οικονομία της Τουρκίας, τη δεκαετία του '60, επέφερε τη δημιουργία εργατικών συνδικάτων. Το νέο Σύνταγμα του 1961, παραχωρούσε στους εργάτες δικαιώματα και ελευθερίες, σχετικά με τις απεργίες και τις συλλογικές συμβάσεις. Το 1963, μία νέα νομοθεσία θεσπίστηκε, η οποία διεύρυνε περισσότερο τα παραπάνω δικαιώματα. Τα συνδικάτα επέδειξαν ένα σημαντικό έργο προς όφελος των εργατών, αυξάνοντας τους μισθούς τους έως και 50% κατά τη δεκαετία του '60.¹¹¹

---

¹⁰⁷ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 317.

¹⁰⁸ M. Danielson & R. Keles, *The politics of Rapid Urbanization: Government and Growth in Modern Turkey*, Ney York, Holmes and Meier, 1985, page. 28

¹⁰⁹ Bozarslan Hamit, 2004, «*Ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας*», μετ. Οικονόμου Μάρθα, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σελ. 124.

¹¹⁰ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 350.

¹¹¹ Νίκος Μούδουρος, 2012, «Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον

Στρατός και Κυβέρνηση προσπάθησαν να θέσουν, ωστόσο, το συνδικαλιστικό κίνημα υπό τον έλεγχο τους. Όπως συνέβη, κατά την ανάληψη της εξουσίας από την υπηρεσιακή κυβέρνηση του 1960, όπου συνέλαβαν τα ηγετικά στελέχη των συνδικάτων, τα οποία ήταν υποστηρικτές του Δημοκρατικού Κόμματος και τα αντικατέστησαν από άτομα που πρόσκεινταν φιλικά προς το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Αντίστοιχα, το 1965 με την άνοδο στην εξουσία του Κόμματος Δικαιοσύνης τα ηγετικά στελέχη των συνδικάτων πάλι αντικαταστάθηκαν από πρόσωπα φιλικά προς τη νέα Κυβέρνηση. Έτσι, η ηγεσία των μεγαλύτερων συνδικάτων της χώρας υποστήριζαν τα συμφέροντα των εκάστοτε Κυβερνήσεων και όχι των εργατών.¹¹²

Επιπλέον δημιουργήθηκαν κοινωνικές αναταραχές, λόγω της αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο μεγαλύτερων τριτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων της χώρας, αφού η μία ήθελε να υπερισχύσει έναντι της άλλης. Αυτό είχε ως συνέπεια, την δημιουργία νέων εσωτερικών ταραχών και την αύξηση της κοινωνικής βίας. Το γεγονός αυτό μεταξύ άλλων, οδήγησε στην δεύτερη στρατιωτική επέμβαση στη χώρα το 1971.¹¹³

4.3. Η πολιτική Διάσταση

Η Επιτροπή Εθνικής Ενότητας αποτελούνταν από χαμηλόβαθμα κυρίως στελέχη και τον Γκιουρσέλ ως αρχηγό. Η ιεραρχία των ενόπλων δυνάμεων υπονομευόταν συνεχώς και τα ηγετικά στελέχη φοβόντουσαν για πιθανή ανάμειξη των χαμηλόβαθμων στρατιωτικών στην πολιτική ζωή. Έτσι, δημιούργησαν ένα νέο σώμα, η Ένωση Ενόπλων Δυνάμεων, για να αποτραπεί οποιαδήποτε μελλοντική κίνηση ανεξαρτησίας από εκείνους. Καθ' όλη τη διάρκεια του 1961- 1962 η Ένωση Ενόπλων Δυνάμεων αναμειγνυόταν έντονα στην πολιτική της χώρας, στέλνοντας συχνές προειδοποιήσεις μέσω υπομνημάτων, για τη μη επιστροφή στις παλιές πολιτικές των κομμάτων πριν το πραξικόπημα. Τα ηγετικά στελέχη στόχευαν με την παρέμβαση αυτή, να προλάβουν τις ανεξάρτητες δράσεις των ριζοσπαστικών στρατιωτικών, οι

«ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 114-115.

¹¹² A. ISIKLI, “Wage Labour and Unionization”, in I. schick & E. Tonak, page. 318-319.

¹¹³ Milliyet, 8 Ιουνίου 1970.

οποίοι ήταν αρνητικοί στο γεγονός επιστροφής της εξουσίας στα πολιτικά κόμματα.¹¹⁴

Ωστόσο, οι εικασίες των ηγετικών στελεχών είχαν βάση. Αυτό έγινε φανερό όταν ο συνταγματάρχης Ταλαάτ Αϊντεμίρ, αποπειράθηκε δύο φορές, το 1962 και το 1963, να επέμβει πραξικοπηματικά στη χώρα. Και οι δύο απόπειρες ήταν ανεπιτυχείς. Παρόλα αυτά στην απόπειρα του 1962 δεν τιμωρήθηκε, ενώ τη δεύτερη φορά εκτελέστηκε. Είναι γεγονός, πως μεταξύ 1960-1963 οι ένοπλες δυνάμεις βρίσκονταν σε εσωτερικό αναβρασμό.¹¹⁵

Το 1960, καταργείται και συστήνεται εκ νέου, η Επιτροπή Εθνικής Ενότητας από τις ένοπλες δυνάμεις και αυτό αποτέλεσε το πρώτο βήμα για την επιστροφή στην Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.¹¹⁶

Το νέο Σύνταγμα που θεσπίστηκε από το Σώμα των ενόπλων δυνάμεων το 1961, παρότι διαθέτει φιλελεύθερα συνταγματικά και πολιτικά μέτρα, δεν κατάφερε να αλλάξει την επικρατούσα νοοτροπία της εποχής. Οι ηγέτες των δύο μεγάλων κόμμάτων του Δημοκρατικού και του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού, δεν ήταν ικανοί να αποτελέσουν πρότυπο ορθής διακυβέρνησης της χώρας. Έτσι, επετράπη στα ηγετικά στελέχη των ενόπλων δυνάμεων, να αναλάβουν την εξουσία αναφορικά με τον έλεγχο της πολιτικής ανάπτυξης του κράτους, οι οποίοι έθεταν σε ισχύ θεσμούς που ικανοποιούσαν τα προσωπικά τους συμφέροντα, όπως ο Οργανισμός Κρατικού Σχεδιασμού, το Μετοχικό Ταμείο των Ενόπλων Δυνάμεων και το Ναυτικό Ίδρυμα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, την ανάπτυξη του συναισθήματος υπεροχής έναντι των άλλων πολιτικών και κοινωνικών ομάδων.¹¹⁷

Το 1961 επετράπη στο πολιτικά κόμματα να διενεργήσουν εκλογές. Τα αποτελέσματα δεν ήταν ικανοποιητικά για τον Στρατό και τους επέβαλαν να σχηματίσουν τα δύο μεγάλα κόμματα, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και το Κόμμα Δικαιοσύνης, μία κυβέρνηση συνασπισμού, την οποία αποδέχθηκαν μετά από τις πιέσεις που άσκησαν οι στρατιωτικοί. Λόγω του βαθέως χάσματος που υπήρξε μεταξύ αυτών των δύο κομμάτων, η συνεργασία δεν κράτησε για πολύ και απέτυχε.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Erik J. Zürcher, 2004, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 318.

¹¹⁵ Erik J. Zürcher, 2004, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 318.

¹¹⁶ Erik J. Zürcher, 2004, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 319.

¹¹⁷ M. Heper, "State and Society in Turkish Political Experience", in M. Heper & A. Evin, State, Democracy and the Military, page 6.

¹¹⁸ Heper Metin & Landau Jacob M., 1991, "Political Parties and Democracy in Turkey", I.B.

Το 1962 το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα σχηματίζει κυβέρνηση με δύο μικρότερα κόμματα, το Κόμμα της Νέας Τουρκίας και το Ρεπουμπλικανικό Αγροτικό Εθνικό Κόμμα. Οι σχέσεις και αυτής της συμμαχίας δοκιμαζόταν συνεχώς. Έτσι, το 1963 οι βουλευτές των δύο μικρότερων κομμάτων αποχωρούν από τον συνασπισμό και ο Ισμέτ Ινονού παραιτείται από την εξουσία.¹¹⁹

Ο τρίτος κατά σειρά συνασπισμός που σχηματίστηκε από το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και από ανεξάρτητους βουλευτές, τον Δεκέμβριο του 1963. Όμοια με τους άλλους συνασπισμούς, η συνεργασία αυτών δεν κράτησε για πολύ. Λόγω των αναταραχών που είχαν δημιουργηθεί εξαιτίας του Κυπριακού Ζητήματος, η κυβέρνηση δεν τελικά δεν έπεσε. Όμως, μετά το πέρας της κρίσης, το Κόμμα της Δικαιοσύνης βρήκε την ευκαιρία να ανατρέψει την Κυβέρνηση. Όταν τον Φεβρουάριο του 1965, ο προϋπολογισμός του Ινονού καταψηφίστηκε από τη Βουλή, ο ίδιος παραιτήθηκε για ακόμη μία φορά. Η κυβέρνηση που ακολούθησε είχε ως επικεφαλής τον Σουάτ Χαϊρί Ουργκιουπλού, ο οποίος τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, έστρεψε τη χώρα προς τις κοινοβουλευτικές εκλογές.¹²⁰

4.4. Τα Πολιτικά Κόμματα

Η δεκαετία του 1960 αποτελεί μία εποχή ραγδαίων αλλαγών στην Τουρκία. Μετά το 1965, εφαρμόστηκε ο πλουραλιστικός χαρακτήρας του Συντάγματος του 1961 και δημιουργήθηκαν ευκαιρίες για ευρύτερη πολιτική εκπροσώπηση από τα κόμματα. Παρατηρείται ανάπτυξη, επίσης, στην κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα. Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα προσπάθησε να εκσυγχρονιστεί με την ρητορεία του περί «αριστεράς του κέντρου», την οποία δεν κατάφερε να κάνει πράξη, διότι δεν μπόρεσε να προχωρήσει σε ριζοσπαστικές πολιτικές. Έτσι, το Εργατικό Κόμμα και αργότερα η ριζοσπαστική αριστερά βρήκαν πρόσφορο έδαφος, για να αναπτυχθούν και να επηρεάσουν την πολιτική σκηνή. Το Κόμμα της Δικαιοσύνης, από την άλλη, ενώ υποστηρικτές του ήταν κατά κύριο λόγο , αγρότες και μικροεπιχειρηματίες, η πολιτική που ακολούθησε από το 1965 έτεινε στην πραγματικότητα προς όφελος των βιομηχάνων και των μεγαλοεπιχειρηματιών. Έτσι, μεγάλο μέρος του πληθυσμού δυσαρεστήθηκε και αποτέλεσε εύκολο στόχο για το ισλαμικό και υπερεθνικό κόμμα,

---

TAURIS, London- Ney York, page: 107.

¹¹⁹ Heper Metin & Landau Jacob M., 1991, “*Political Parties and Democracy in Turkey*”, I.B.

TAURIS, London- Ney York, page: 107-109.

¹²⁰ F. Tachau, “The Republican People’s Party, 1945-1980”, in M. Heper & J Landau, *Political Parties and Democracy in Turkey*.

τα οποία τότε αναδύονταν.¹²¹

Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα

Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα τροποποιώντας τη διακήρυξή του, η οποία είχε συνταχθεί από τον Τουρχάν Φεϋζιογλου και Μπουλέντ Ετσεβίτ, κατέβηκε στις εκλογές του 1965. Η τροποποίηση εστίαζε στην κοινωνική δικαιοσύνη και την κοινωνική ασφάλιση. Το Κόμμα αυτό, επειδή δεν ήταν σοσιαλιστικό, ο Ετσεβίτ προσδιόρισε τη θέση αυτού, ως αριστερά του κέντρου. Χρησιμοποιώντας αυτόν το χαρακτηρισμό ως σλόγκαν, το Κόμμα συμμετείχε στην εκλογική διαδικασία, στην οποία έλαβε πολύ χαμηλό ποσοστό. Η διαμάχη, όμως, που είχε δημιουργηθεί στο εσωτερικό του Κόμματος, μεταξύ του Τουρχάν Φεϋζιογλου και του Μπουλέντ Ετσεβίτ, για τα μέτρα που θα λαμβάνονταν για την ενίσχυση του ελέγχου του πολιτικού γραφείου και τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους που είχαν προταθεί από τον Ετσιβί, τον οποίο υποστήριζε ο Ινονού και τον είχε ορίσει ως γενικό γραμματέα του Κόμματος, οδήγησαν την αποχώρηση σαράντα επτά βουλευτών και γερουσιαστών, οι οποίοι ήταν αντίθετοι με αυτά. Με αρχηγό τον Φεϋζιογλου οι δυσαρεστημένοι του Κόμματος, σχημάτισαν το Κόμμα Εμπιστοσύνης.¹²²

Ωστόσο, οι εσωτερικές κομματικές μεταρρυθμίσεις του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, στις τοπικές εκλογές του 1968 φάνηκαν πως λειτούργησαν, αφού το ποσοστό δημοτικότητάς του είχε αυξηθεί. Αντίθετα, στις εκλογές του 1969 τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά. Έτσι, ο Ινονού απογοητευμένος, επανέφερε τις θέσεις του υπέρ του Κεμαλισμού.¹²³

Η Αριστερά

Οι ελευθερίες που κατοχυρώθηκαν από το Σύνταγμα του 1961, επέτρεψαν τη δημιουργία πλήθος νέων εντύπων. Το 1961 δημιουργείται η εφημερίδα Γιον, η οποία εξέφραζε διάφορες ριζοσπαστικές και αριστερές απόψεις. Άλλα έντυπα, ήταν το Ντεβρίμ και το Αϊντινλίκ, τα οποία υποστήριζαν ορισμένες εκδοχές του μαρξισμού.

---

¹²¹ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 329-330.

¹²² Πεσμαζόγλου Στέφανος, 1993, «*Ευρώπη- Τουρκία. Αντανακλάσεις και διαθλάσεις: Η στρατηγική των κειμένων*», εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σελ. 304.

¹²³ Πεσμαζόγλου Στέφανος, 1993, «*Ευρώπη- Τουρκία. Ιδεολογία και ρητορεία: Οι αντιλήψεις των πολιτικών δυνάμεων για την ευρωπαϊκή κοινότητα 1957-1993*», εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σελ. 116-120.

Τα άτομα που συνασπίζονταν στις εφημερίδες αυτές, δημιουργούσαν ομάδες ή κόμματα. Τη δεκαετία του 1960 παρατηρείται ανάπτυξη μίας νέας αριστεράς, που συμμετείχαν φοιτητές και διανοούμενοι της χώρας. Βασικός παράγοντας της ενίσχυσης της αριστεράς ήταν, ότι φοιτητές και διανοούμενοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στο επιτυχημένο πραξικόπημα του 1960, θεωρώντας έτσι τους εαυτούς τους ως ισχυρό μοχλό πίεσης του κράτους. Επιπλέον, δημιουργήθηκαν σύλλογοι πολιτικού προβληματισμού, οι οποίοι αναπτύχθηκαν κυρίως στα Πανεπιστήμια και μετέπειτα πολιτικοποιημένοι φοιτητές τους μετέτρεψαν σε συλλόγους ανταλλαγής ιδεών.¹²⁴

Το 1965 και έπειτα στους μαρξιστικούς κύκλους θεωρούνταν πως ήταν η κατάλληλες συνθήκες για την σοσιαλιστική επανάσταση, θα πραγματοποιούνταν με δημοκρατικά μέσα. Το ρεύμα αυτό, ονομάστηκε ως Εθνική Δημοκρατική Επανάσταση και αναλαμβάνοντας τη λειτουργία της Ομοσπονδίας συλλόγων ανταλλαγής ιδεών το 1968, τη μετέτρεψε ως Οργάνωση Επαναστατικής Νεολαίας. Μετά από γεγονότα που διαδραματίστηκαν το 1968, τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, όσο και στη Σοβιετική Ένωση, το Εργατικό Κόμμα διασπάστηκε. Την ίδια τύχη είχε και η Εθνική Δημοκρατική Επανάσταση, καθώς είχε προκύψει μία διαφωνία για το αν η Τουρκία υπήρξε φεουδαλική ή μία κοινωνία που κυριαρχούσε ο «ασιατικός τρόπος παραγωγής».¹²⁵

Δεξιά

Το συντηρητικό Ρεπουμπλικανικό Αγροτικό Εθνικό Κόμμα ήταν ένα δεξιό κόμμα, το οποίο στην αρχή της δεκαετίας του 1960 δεν είχε καταφέρει να προσελκύσει πλήθος υποστηρικτών. Όμως με την παρουσία του Αλπασλάν Τουρκές από το 1965, το κόμμα αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη πολιτική ζωή της Τουρκίας. Βασικές του αρχές ήταν ο ιδεαλισμός, ο εθνικισμός, η ενίσχυση του αγροτικού τομέα, η ηθική, η κοινωνική ευθύνη, ο επιστημονισμός, η υπεράσπιση της ελευθερίας, η τεχνολογική ανάπτυξη και η εκβιομηχάνιση, οι οποίες έγιναν γνωστές από ένα φυλλάδιο που δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1965 με τίτλο *Εννέα Φώτα*, από τον Τουρκές. Τα στοιχεία στα οποία έδινε έμφαση το Κόμμα ήταν, ο αντικομμουνισμός και ο

¹²⁴ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξανδρεία, Αθήνα, σελ 331.

¹²⁵ Πεσμαζόγλου Στέφανος, 1993, «*Ευρώπη- Τουρκία. Ιδεολογία και ρητορεία: Οι αντιλήψεις των πολιτικών δυνάμεων για την ευρωπαϊκή κοινότητα 1957-1993*», εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σελ. 102-103.

εθνικισμός. Το 1969 το Κόμμα μετονομάστηκε σε Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης. Η νεολαία του Κόμματος ονομαζόταν Εστίες για τα ιδεώδη, όμως εκείνοι αυτοαποκαλούνταν Γκρίζοι Λύκοι, οι οποίοι είχαν λάβει παραστρατιωτική εκπαίδευση και στόχο τους είχαν τη βίαιη καταδίωξη των αριστερών.

Το 1969 δημιουργείται άλλο ένα δεξιό κόμμα, το Κόμμα της Εθνικής Τάξης, το οποίο είχε ως αρχηγό τον Νετσεμτίν Ερμπακάν. Τα δύο αυτά κόμματα αποτέλεσαν απειλή για την Κυβέρνηση Ντεμιρέλ.¹²⁶

4.4.1. Η περίοδος 1965- 1971.

Έως και τον Οκτώβρη του 1965, το στρατιωτικό καθεστώς παρέμενε στην διοίκηση της χώρας, μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας. Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, η οικονομία της Τουρκίας είχε βελτιωθεί, καθώς και η τουρκική λίρα είχε σταθεροποιηθεί.¹²⁷

Τον ίδιο χρόνο, οι στρατιωτικοί επιτρέπουν την διεξαγωγή εκλογών στην Τουρκία. Στην εξουσία ανέρχεται το κόμμα της Δικαιοσύνης με αρχηγό τον μετριοπαθή Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, ο οποίος δηλώνει πως «δεν θα διαταραχθούν ποτέ οι σχέσεις μεταξύ στρατού και κυβέρνησης». Μία ομάδα υψηλόβαθμων αξιωματικών με τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, είχαν καταφέρει να δημιουργήσουν ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Στόχος αυτών ήταν να αποφύγουν την σύγκρουση των υποστηρικτών του Κόμματος Δικαιοσύνης με τις ένοπλες δυνάμεις, καθώς επιδίωκαν την πολιτική σταθερότητα του κράτους. Οι ένοπλες δυνάμεις σιωπηρά συμφώνησαν με την οικοδόμηση μίας αυτοδύναμης κυβέρνησης με ηγέτη τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ.

Το Δημοκρατικό Κόμμα κέρδισε με ποσοστό 52,9% την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων και των εδρών στη Βουλή. Ωστόσο, το ποσοστό του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος ανήλθε στο 28,7%. Οι εκλογές αυτές, έδωσαν την ευκαιρία στους Δημοκρατικούς να αποδείξουν την επιρροή τους στην τουρκική κοινωνία. Πράγματι, ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ είχε καταφέρει με την ρητορική του, η οποία θύμιζε τον Μεντερές, να έρθει πιο κοντά με την κοινωνία και να τους κάνει να τον εμπιστευτούν.

Ο Ντεμιρέλ προσπαθούσε, κατά τη διάρκεια της θητείας του, να μην έρχεται

¹²⁶ Erik J. Zürcher, 2004, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», εκδόσεις Αλεξανδρεία, Αθήνα, σελ. 333-334.

¹²⁷ Hyperlink: <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=176067> (25/07/2017)

σε ρήξη με το στρατό. Όντως, την περίοδο εκείνη, οι ένοπλες δυνάμεις είχαν ενισχύσει την θεσμική τους επιρροή, όπως και την ανάμειξη τους στην καθημερινή πολιτική ζωή. Μολονότι ηγετικά στελέχη βοήθησαν στην εκλογή του στρατηγού Σουνάι, ως Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου, το 1966, αποδεικνύεται η άριστη σχέση που διατηρούσε η κυβέρνηση με αυτά. Επιπλέον, μέσω του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, ο στρατός, λόγω της καλής του σχέσης με την κυβέρνηση και την γνωμοδοτική του αρμοδιότητα, είχε τη δυνατότητα να προάγει τα αιτήματά του, όπως και να επιβλέπει τις ενέργειες της κυβέρνησης.¹²⁸

Η πολιτική που άσκησε ο Ντεμιρέλ και οι προκάτοχοι του, είχαν καταφέρει να αυξήσουν σταθερά την οικονομία από το 1963 έως το 1969. Ωστόσο, η κυβέρνηση Ντεμιρέλ είχε συνειδητοποιήσει πως για να καταφέρει να διατηρηθεί στην εξουσία, έπρεπε να κάνει ορισμένες υποχωρήσεις αναφορικά με την σχέση της με τις ένοπλες δυνάμεις. Έτσι, ο Ντεμιρέλ έδωσε σε αυτούς σχεδόν απόλυτη αυτονομία σχετικά με θέματα εσωτερική και εξωτερικής πολιτικής. Στόχος του ήταν να έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τόσο τους ριζοσπαστικούς των ενόπλων δυνάμεων όσο και να διατηρεί την ενότητα του Κόμματός του.¹²⁹

Οι πολιτικές ελευθερίες που προβλέπονταν από το Σύνταγμα, έφεραν σε δύσκολη θέση τον Ντεμιρέλ. Από τη μία, το δικαστικό σώμα ήταν ανεξάρτητο, όπως και το συνταγματικό δικαστήριο. Έτσι, καθώς λειτουργούσαν τα Σώματα αυτά αυτόνομα από την Κυβέρνηση, έκαναν την δουλειά τους χωρίς να καθοδηγούνται από αυτήν, κι έτσι έρχονταν πολλές φορές σε σύγκρουση. Παράλληλα, τις ίδιες ελευθερίες διέθεταν και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η κρατική τηλεόραση και το κρατικό ραδιόφωνο, λειτουργώντας με αυτονομία, πολλές φορές κριτίκαραν την άσκηση πολιτικής του Ντεμιρέλ. Η αστυνομία στα Πανεπιστήμια μπορούσε να εισέλθει μόνο όταν το επέτρεπε ο Πρύτανης. Όλες αυτές οι πολιτικές ελευθερίες που είχαν δοθεί στους θεσμούς, κατάφεραν να δημιουργήσουν ένα αρνητικό κλίμα για την Κυβέρνηση Ντεμιρέλ. Ωστόσο, αν και προσπάθησε να περιορίσει ορισμένες πολιτικές ελευθερίες, δεν κατάφερε να συλλέξει την πλειοψηφία των 2/3 της

---

¹²⁸ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξανδρεία, Αθήνα, σελ. 326.

¹²⁹ Νίκος Μούδουρος, 2012, «*Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον «ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό*», εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ.120-123.

εθνοσυνέλευσης, όπως προβλέπεται, για να πραγματοποιηθούν Συνταγματικές τροποποιήσεις.¹³⁰

Η οικονομική πολιτική που άσκησε ο Ντεμιρέλ, όμως, έφερε την χώρα σε δύσκολη κατάσταση. Η τιμή των υλικών αγαθών είχε ανέβει. Παράλληλα, η αξία της τουρκικής λίρας είχε υποτιμηθεί. Οι διαδηλώσεις είχαν γίνει καθημερινό φαινόμενο στη χώρα και χαρακτηρίζονταν από μαζική προσέλευση πολιτών με αποτέλεσμα να ακολουθούν χАОτικές καταστάσεις βίας. Το 1968, ο αρχηγός του στρατού ενημέρωσε τον Ντεμιρέλ πως «δεν θα επιτρέψει να διαταραχθεί η δημοκρατία και η νόμιμη τάξη στη χώρα». Ωστόσο, ενώ οι σχέσεις στρατού- πολιτικής ήταν άριστες, μετά την μη επιτυχημένη οικονομική πολιτική της κυβέρνησης, αλλά και την υποστήριξη πολιτικών μέτρων, που παρέπεμπαν σε παλαιότερα μέτρα που είχε λάβει ο Μεντερές, είχαν εξοργίσει τους στρατιωτικούς, οι οποίοι διακατέχονταν από ριζοσπαστικά ιδεώδη.

Η απογοήτευση των στρατιωτικών από την κυβέρνηση Ντεμιρέλ, δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την δημιουργία συνωμοτικών ομάδων.

Η κυβέρνηση δεν είχε καταφέρει να υλοποιήσει τους στόχους που είχαν θέσει οι πραξικοπηματίες του 1960, καθώς επίσης φάνηκε πως το Κόμμα της Δικαιοσύνης δεν ήταν ικανό να επιλύσει τα πολιτικό-οικονομικά προβλήματα του κράτους. Η κυβέρνηση Ντεμιρέλ, αποδυναμωμένη λόγω των αποχωρήσεων ενός μέρους των βουλευτών της, σχεδόν είχε παραλύσει. Δεν είχε τη δυνατότητα να περιορίσει τις βιαιοπραγίες που συνέβαιναν στους δρόμους και στα Πανεπιστήμια και έτσι δεν μπορούσε να περάσει από τη Βουλή πολιτικό-οικονομικά μέτρα για να βελτιώσει την κατάσταση.¹³¹

Έτσι, ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου έστειλε τηλεσίγραφο, το 1971, προς τον Ντεμιρέλ, στο οποίο ζητούσε την ενδυνάμωση της Κυβέρνησης, ώστε να μπει ένα τέλος στις βιαιοπραγίες που διαδραματιζόνταν και σταματήσει η αναρχία που επικρατούσε στην χώρα. Επιπλέον, πρόσθεσε πως στην περίπτωση που δεν καταφέρουν να ανατρέψουν τη δεδομένη κατάσταση, θα αναλάμβαναν την εξουσία.

---

¹³⁰ Erik J. Zürcher, 2004, «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», εκδόσεις Αλεξανδρεία, Αθήνα, σελ. 327.

¹³¹ Καραμπελιάς Γεράσιμος, 2001, «Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 240- 241.

Καθώς, είχε διαρρεύσει η φήμη πως μία ομάδα ριζοσπαστών προετοιμαζόταν για να πραγματοποιήσει στρατιωτική επέμβαση, οι ένοπλες δυνάμεις ανέμεναν σύντομη απάντηση από την κυβέρνηση. Τελικά, η αρνητική απάντηση του Ντεμιρέλ στο τελεσίγραφο, τον οδήγησε στην παραίτησή του από την εξουσία της χώρας και οι απογοητευμένοι στρατιωτικοί συσπειρώθηκαν και κατέστρωσαν ένα νέο πραξικόπημα, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 12 Μαρτίου 1971. Ο Ινονού στην αρχή καταδίκασε κάθε στρατιωτική παρέμβαση, όμως στην συνέχεια, αφού ανακοινώθηκε πως την εξουσία θα αναλάβει ο Νιχάτ Ερίμ, μέλος του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, χαιρέτησε την στάση των ενόπλων δυνάμεων.¹³²

Η επεμβατική πολιτική που άσκησαν οι ένοπλες δυνάμεις, στεκόταν εμπόδιο στην ανάπτυξη των πολιτικών κομμάτων και των αρχηγών τους, διότι δεν επιτρεπόταν από το Στρατό να προσαρμόσουν το υπάρχον πολιτικό-θεσμικό πλαίσιο σύμφωνα με τις ανάγκες και τις επιταγές της τουρκικής κοινωνίας. Έτσι, αποδεικνύεται το χαμηλό ποσοστό πολιτικής εξουσίας που είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν τα πολιτικά κόμματα σε σχέση με τις ένοπλες δυνάμεις. Ένα γεγονός ακόμη, που αποδεικνύει την πολιτική αδράνεια των κομμάτων, είναι πως ο Στρατός είχε το δικαίωμα να επιβάλλει ποινές, όπως η θανατική ποινή. Τέτοιες ποινές επεβλήθησαν σε στρατιωτικούς και σε μέλη του Δημοκρατικού Κόμματος, χωρίς να υπάρξουν κυρώσεις από το πολιτικό σύστημα. Με την εξουδετέρωση των μελών του Δημοκρατικού Κόμματος και ηγετικών στελεχών των ενόπλων δυνάμεων, αυτομάτως έχασαν έμπειρες πολιτικές και στρατιωτικές προσωπικότητες, που ασκούσαν για χρόνια την διακυβέρνηση της χώρας. Παράλληλα, οι ηγετικές θέσεις που ανέλαβαν οι πραξικοπηματίες του 1960, ως μέλη του Κοινοβουλίου και της Γερουσίας, ως υψηλόβαθμα στελέχη στη δημόσια διοίκηση και ως Πρόεδρος, όπως ο αρχηγός του κινήματος Γκιουρσέλ, πέρασαν ένα λάθος μήνυμα δημοκρατικοποίησης στις νέες γενιές των ενόπλων δυνάμεων.¹³³

Η συνεχόμενη παρεμβατική πολιτική που ασκούσαν οι ένοπλες δυνάμεις στο πολιτικό σύστημα, τη δεκαετία του 1960, είχε ως αποτέλεσμα την ραγδαία πολιτικοποίηση του στρατιωτικού σώματος. Η αυτοδυναμία του Στρατού και η

---

¹³² The New York Times, 3 Μαΐου 1975.

¹³³ M. Heper "State and Society in Turkish Political Experience", in M.Heper & A.Evin, State, Democracy and the Military, page: 6.

συνεχόμενη επιρροή του στην πολιτική ζωή της χώρας υποδεικνύουν πως οι ένοπλες δυνάμεις ήταν το μόνο όργανο, το οποίο είχε τη δυνατότητα να βρίσκει λύσεις στα προβλήματα του κράτους, αποδεικνύοντας έτσι, την αδυναμία της πολιτικής δομής της Τουρκίας.¹³⁴

4.5. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1971.

Το 1970 ο Ντεμιρέλ προέβη σε ανάκληση των οικονομικών μέτρων που ίσχυαν έως τότε. Με την κίνηση αυτή, οι στρατιωτικοί δεν ήταν σύμφωνοι. Αφού ο Ντεμιρέλ δεν κατάφερε να ισορροπήσει τη σύγχυση που επικρατούσε στην Τουρκία, στις 12 Μαρτίου 1971, ο στρατός αναγκάζει τον Ντεμιρέλ να παραιτηθεί και αναλαμβάνει τα ινία της εξουσίας, επιθυμώντας την κατάπαυση των συγκρούσεων και την επαναφορά της οικονομικής ανάπτυξης στη χώρα.

Την διοίκηση της χώρας αναλαμβάνει ο Νιχάτ Ερίμ, ο οποίος ήταν στέλεχος του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος, καθώς και καθηγητής συνταγματολόγος. Στόχος της νέας κυβέρνησης ήταν τόσο να κυνηγήσει τους αριστερούς και τις αριστερές παρατάξεις όσο και να τροποποιήσει το Σύνταγμα του 1961. Οι τροποποιήσεις αφορούσαν κυρίως τις αστικές ελευθερίες και την κατάργηση της αυτονομίας του πανεπιστημίου, του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης.¹³⁵

Οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ του πραξικοπήματος του 1960 με αυτό του 1971, μπορούν να αναλυθούν στο ότι ο Τουρκικός Στρατός του '60 δεν είχε καμία σχέση με αυτόν του '71, αφού μέσα σε μία δεκαετία η οικονομία της χώρας αναπτύχθηκε και απόλυτα ευνοημένοι ήταν οι αξιωματούχοι του Στρατού. Απέκτησαν οικονομική δύναμη αφού ακολούθησαν το καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης και ανήλθαν στους κύκλους της οικονομικής ελίτ. Επιπλέον, οι στρατιωτικοί του '71 είχαν ως στόχο να φιμώσουν κάθε προοδευτική κίνηση, έχοντας ως πρόσχημα τους κομμουνιστές, ακόμα και τις Κεμαλικές μεταρρυθμίσεις που είχαν αρχίσει το 1960. Τελικά, επικράτησαν τα συντηρητικά στοιχεία, τα οποία

---

¹³⁴ F. Tachau, "The Republican People's Party, 1945- 1980", in Heper & J. Landau, Political Parties and Democracy in Turkey.

¹³⁵Hyperlink: <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/OP07.02.pdf> (27/07/2017)

διακατέχονταν από φιλοδυτικές και φιλονατοϊκές θέσεις.¹³⁶

Μακροπρόθεσμες Συνέπειες

4.6. Το Σύνταγμα του 1961

Στις αρχές του 1960 τίθενται τα θεμέλια για την δημιουργία της Δεύτερης Τουρκικής Δημοκρατίας. Οι αξιωματούχοι των ενόπλων δυνάμεων αναθέτουν σε μία επιτροπή πανεπιστημιακών, με Πρόεδρο τον Ονάρ, τη δημιουργία, στην ουσία, ενός νέου κράτους, με νέους κοινωνικούς θεσμούς, πριν την αποκατάσταση της πολιτικής εξουσίας και της νόμιμης κυβέρνησης. Αυτό προϋπέθετε τη δημιουργία ενός νέου Συντάγματος, με νέους νόμους, θεσμούς, καθώς και ένα εκλογικό νόμο. Για την εκπλήρωση αυτών, η Επιτροπή Εθνικής Ενότητας σχημάτισε προσωρινή κυβέρνηση, την οποία νομιμοποίησε η επιτροπή των καθηγητών, με προσωρινό Σύνταγμα το 1960. Το προσωρινό Σύνταγμα επέτρεπε στην Επιτροπή Εθνικής Ενότητας να ασκεί κυριαρχία εξ ονόματος του Τουρκικού έθνους και μέχρις ότου να εκλεγεί μία νέα κυβέρνηση, αφού δημιουργούνταν το νέο Σύνταγμα.¹³⁷

Ως προθεσμία υλοποίησης του έργου αυτού είχε τεθεί η διάρκεια ενός μήνα, λόγω, όμως, διαφωνιών που είχαν δημιουργηθεί στο εσωτερικό της επιτροπής, η διαδικασία υλοποίησης καθυστέρησε. Ο Ονάρ, δεν επέδειχνε καμία εμπιστοσύνη στους πολιτικούς της χώρας. Επιθυμούσε δε τον περιορισμό τους συνταγματικά. Αντίθετα, δύο μέλη της επιτροπής, ο Ταρίκ Ζαφέρ Τουναγιά και ο Ισμέτ Γκιριτλί, θεωρούσαν πως οι πολιτικοί πρέπει να έχουν ένα ευρύ πεδίο δράσης. Η διαφωνία αυτή, οδήγησε στην απομάκρυνση των δύο αυτών μελών από την επιτροπή, από τον Ονάρ. Στις 17 Οκτωβρίου η επιτροπή αυτή υπέβαλε στην Επιτροπή Εθνικής Ενότητας το προσχέδιο του νέου Συντάγματος.¹³⁸

Η επιμονή, όμως, μίας δεύτερης ομάδας καθηγητών, οι οποίοι ήταν νομικοί από το Πανεπιστήμιο της Άγκυρας, συνέβαλε στην ανάθεση της τελειοποίησης του νέου Συντάγματος σε μία συντακτική συνέλευση, η οποία αποτελούνταν από το ανώτερο σώμα, που ήταν η Επιτροπή Εθνικής Ενότητας και ένα άλλο σώμα, που απαρτιζόταν από διακόσους εβδομήντα δύο εκπροσώπους από τα πολιτικά κόμματα.

¹³⁶ Νίκος Χειλαδάκης, 1997, *Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουρκοκράτ Οζάλ*, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, σελ.84.

¹³⁷ *The Making of Modern Turkey*, Ferozahmad Turk, σελ 127

¹³⁸ Erik J. Zürcher, 2004, «*Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*», εκδόσεις Αλεξανδρεία, Αθήνα, σελ. 319.

Η πρώτη συνάντηση της συνέλευσης αυτής πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1961. Έπειτα, την ολοκλήρωση αυτού του έργου ανέλαβε η εικοσαμελής συνταγματική επιτροπή, όργανο της συνταγματικής συνέλευσης, η οποία είχε ως Προέδρους τους καθηγητές Τουρχάν Φεϋζιογλου και Ενβέρ Ζιγιά Καράλ.¹³⁹

Το νέο κείμενο που είχε προκύψει από την συνταγματική συνέλευση, διέφερε από το Σύνταγμα του 1924. Το νέο Σύνταγμα περιόριζε το μονοπώλιο της εξουσίας από τα παραδοσιακά κόμματα, δημιουργώντας νέους θεσμούς:

A) Δημιουργήθηκε η Γερουσία, ως νέο σώμα μέσα στην εθνοσυνέλευση, για να περιορίσει την απόλυτη ελευθερία που διατηρούσε το κόμμα που διέθετε την πλειοψηφία στη βουλή, σύμφωνα με το παλαιό Σύνταγμα. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις θα υποβάλλονταν πλέον και στα δύο.

B) Δημιουργήθηκε ένα νέο ανεξάρτητο συνταγματικό δικαστήριο, το οποίο είχε τη δυνατότητα να ακυρώνει νομοθετικές ρυθμίσεις, τις οποίες έκρινε αντισυνταγματικές.

Γ) Στα Πανεπιστήμια, στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και στις Δικαστικές Αρχές δόθηκε πλήρης αυτονομία.

Δ) Εφαρμόστηκε ένα αναλογικό εκλογικό σύστημα, το οποίο εμπόδιζε τα πολιτικά κόμματα να αποκτήσουν την συντριπτική πλειοψηφία στη Βουλή.

E) Στο νέο Σύνταγμα συμπεριλαμβάνονταν άρθρα, τα οποία εξασφάλιζαν τις πολιτικές ελευθερίες των ατόμων.

ΣΤ) Δημιουργήθηκε το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, το οποίο για πρώτη φορά παραχωρούσε συνταγματικές αρμοδιότητες στις ένοπλες δυνάμεις.

Το νέο συνταγματικό κείμενο που δημιουργήθηκε, είχε ένα ευρύτερο φάσμα πολιτικής δραστηριότητας, με αποτέλεσμα να είναι πιο φιλελεύθερο από το Σύνταγμα του 1924. Ως μεγαλύτερη πολιτική ελευθερία θεωρείται το γεγονός ότι δεν δημιουργήθηκαν κόμματα με δεξιό ή ισλαμικό χαρακτήρα. Όσον αφορά τη θρησκεία, δεν ακολουθήθηκε κοινή γραμμή πολιτικής με τους προκατόχους τους. Ο τρόπος διαχείρισης του περιορισμού του ισλαμικού στοιχείου στην κοινωνία, πραγματοποιήθηκε με τροποποίηση του προγράμματος των ιερατικών σχολών, στο

---

¹³⁹ The Making of Modern Turkey, Ferozahmad Turk, σελ 128.

οποίο συμπεριλήφθηκαν μαθήματα όπως, κοινωνιολογία, νομικά και οικονομικά. Παράλληλα, το κοράνι μεταφράστηκε στην τουρκική γλώσσα και συμπεριλήφθηκε στο Σύνταγμα άρθρο, το οποίο ανέφερε την πολιτική απαγόρευση της πολιτικής χρήσης της θρησκείας και συμπεριλαμβανόταν στο Νόμο περί εσχάτης προδοσίας του 1925 και στον ποινικό κώδικα του 1949.¹⁴⁰

4.6.1. Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες

Το νέο Σύνταγμα του 1961, έδωσε έμφαση στα ζητήματα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τα μέτρα που είχαν παρθεί από το Δημοκρατικό Κόμμα, για την καταστολή οποιασδήποτε παραβίασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν νομιμοποιήθηκαν, αλλά απαριθμήθηκαν τα βασικά δικαιώματα και οι ελευθερίες λεπτομερώς, στο κείμενο του νέου Συντάγματος. Παράλληλα, ελήφθησαν μέτρα για τη προστασία από την αυθαιρεσία και τις παραβιάσεις των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αναφέροντας την ουσία τους.¹⁴¹

4.6.2. Κοινοβούλιο

Το νέο Σύνταγμα διατήρησε την κυριαρχία του Κοινοβουλίου, όπως συνέβαινε και στα προηγούμενα Συντάγματα, του 1921 και 1924, στα οποία εκτός από τη νομοθετική εξουσία κατείχε και την εκτελεστική. Αντίθετα, το νέο Σύνταγμα δεν παρείχε στο Κοινοβούλιο αυτές τις εξουσίες σε μία Αρχή. Η Γερουσία αποτελούσε ένα μηχανισμό εξισορρόπησης για την επανεξέταση και τον έλεγχο των δραστηριοτήτων της Εθνικής Συνέλευσης.¹⁴²

4.6.3. Η Εκτελεστική Επιτροπή

Την Εκτελεστική εξουσία είχε αναλάβει η Εκτελεστική Επιτροπή. Τα διοικητικά όργανα της Εκτελεστικής Επιτροπής υποβάλλονται σε τρεις τρόπους εποπτείας, τον ιεραρχικό έλεγχο, τη διοικητική κηδεμονία και το δικαστικό έλεγχο. Ο δικαστικός έλεγχος αποτελεί τον πιο ισχυρό και αποτελεσματικό έλεγχο, διότι εξαρτάται από το

---

¹⁴⁰Πεσμαζόγλου Στέφανος, 1993, « *Ευρώπη- Τουρκία. Αντανακλάσεις και διαθλάσεις: Η στρατηγική των κειμένων*», εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σελ. 302.

¹⁴¹ Eryilmaz Omer, Monterey, California: Naval Postgraduate School, “Turkey in the triangle of the 1950-1960 era, the 1960 military coup, and the 1961 Constitution”, Calhoun: The NPS Institutional Archive DSpace Repository, 2014, Thesis and Dissertation Collection, σελ.27- 28.

¹⁴² Eryilmaz Omer, Monterey, California: Naval Postgraduate School, “Turkey in the triangle of the 1950-1960 era, the 1960 military coup, and the 1961 Constitution”, Calhoun: The NPS Institutional Archive DSpace Repository, 2014, Thesis and Dissertation Collection, σελ. 27-28.

κράτος δικαίου. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Συντάγματος του 1961, η Τουρκική Δημοκρατία ορίστηκε ως κράτος- δικαίου, γεγονός που βοήθησε στη διαδικασία εκδημοκρατισμού της χώρας.¹⁴³ Η Συνταγματική Συνέλευση είχε ως στόχο την προάσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών, παρέχοντας νομική ασφάλεια (συνταγματική εγγύηση). Αν και το κράτος- δικαίου κατοχυρώθηκε από τις ένοπλες δυνάμεις, αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα εκδημοκρατισμού της Τουρκικής Δημοκρατίας. Επιπλέον, μία ακόμη σημαντική επίπτωση του Συντάγματος του 1961, ήταν ο διαχωρισμός των εξουσιών του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας από το εκάστοτε κόμμα που ανήκε. Σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρο 95), ο Πρόεδρος θα εκλεγόταν για επτά έτη, μεταξύ των μελών της Εθνικής Συνέλευσης και θα έπρεπε να αποστασιοποιηθεί από το κόμμα, αλλά και να τερματιστεί η ιδιότητα του ως προεδρικού μέλους από την εθνοσυνέλευση «The Grand National Assembly of Turkey»(GNAT).

Το Υπουργικό Συμβούλιο, αποτελούσε ένα σημαντικό δρώντα στην εκτελεστική εξουσία και ήταν υπεύθυνο για τη διοίκηση της χώρας και την εξωτερική πολιτική. Παρόλα αυτά, κατά την περίοδο των αδύναμων κυβερνήσεων, οι Πρόεδροι είχαν τη δυνατότητα να αποδείξουν τον ισχυρό τους χαρακτήρα και να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην πολιτική εξουσία, όπως ο Κεμάλ Ατατούρκ.¹⁴⁴

Ένας ακόμη στόχος του Συντάγματος του 1961 ήταν να διευκρινίσει ποια ήταν η δύναμη του εκτελεστικού κλάδου. Στα προηγούμενα Σύνταγμα του 1924 το τοπίο για την κατανομή των εξουσιών ήταν θολό. Έτσι, ο καταμερισμός των εξουσιών πραγματοποιήθηκε στο νέο Σύνταγμα. Ο διαχωρισμός δεν ήταν ισότιμος, καθώς το νομοθετικό και δικαστικό σώμα είχαν μία ελαφρώς ανώτερη εξουσία στον εκτελεστικό τομέα.¹⁴⁵

Παρόλα αυτά, με το Σύνταγμα του 1961 προέκυψαν δύο σημαντικά προβλήματα. Αρχικά, δημιουργήθηκε στο εσωτερικό της χώρας υψηλός βαθμός πολιτικοποίησης μεταξύ των μελών των τουρκικών κυβερνήσεων και στους περισσότερους κλάδους της διοίκησης. Το δεύτερο πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί,

---

¹⁴³ Balkan, Uysal, and Karpat, “The Constitution of the Turkish Republic,” 215.

¹⁴⁴ Weiker, *The Modernization of Turkey*, 225.

¹⁴⁵ Tanor, *Osmanli-Turk anayasal gelismeleri* [Ottoman-Turkish constitutional progress], 401-402.

ήταν η έντονη εμφάνιση του φορμαλισμού και του νομικισμού (το φαινόμενο κατά το οποίο παρατηρείται εντατική προσκόλληση στο νόμο).¹⁴⁶ Λόγω της πολιτικοποίησης τα υπουργικά στελέχη της χώρας δεν μεταβίβαζαν εξουσία σε υποδεέστερες θέσεις. Έτσι, υψηλόβαθμα στελέχη του δημοσίου δεν είχαν τη δυνατότητα να λάβουν ανεξάρτητες αποφάσεις και οι υπουργοί έπρεπε να διαχειρίζονται ζητήματα σε τακτικό επίπεδο και όχι στρατηγικό.¹⁴⁷

Εντέλει, οι κυβερνήσεις που αναλάμβαναν την εξουσία άρχισαν να κατακρίνουν το Σύνταγμα του 1961. Μετά το 1969 και στις γενικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν, η κριτική που ασκούσαν προς το Σύνταγμα έγινε ακόμη πιο έντονη. Οι λόγοι για τους οποίους ασκούσαν κριτική ήταν:

Πρώτον, διότι δεν διαχειρίζονταν σωστά τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες που καταγράφονταν στο Σύνταγμα.

Δεύτερον, διότι η Γερουσία και η Συνέλευση που αποτελούν τη δικοινοτική δομή του Κοινοβουλίου, περιέπλεξαν τη μέθοδο θέσπισης, αφού για την έναρξη των συνόδων και για την λήψη αποφάσεων χρειαζόταν η απαιτούμενη απαρτία, η οποία παρεμπόδιζε τη διαδικασία θέσπισης.

Τρίτον, ο εκτελεστικός κλάδος του δικαστικού σώματος περιόριζε, λόγω της εξουσίας και των μεθόδων εποπτείας που τους είχαν παραχωρηθεί, τις κυβερνήσεις να ενεργούν αυτόνομα.

Τέλος, τα Πανεπιστήμια, εξαιτίας της πλήρους αυτονομίας που τους είχε παραχωρηθεί θεωρούνταν απόλυτα ανεξάρτητα από το κράτος.¹⁴⁸ Έτσι, οι παραπάνω κριτικές που ασκήθηκαν στο Σύνταγμα του 1961, επέφεραν μία σειρά από νέες τροποποιήσεις, όπως του 1982.¹⁴⁹

Το Σύνταγμα του 1961 περιόρισε το μονοπώλιο της εξουσίας, έθεσε τα θεμέλια μίας περισσότερο αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, παραχώρησε απόλυτη ελευθερία έκφρασης, περιόρισε το ισλαμικό στοιχείο, έδωσε αυτονομία στο

---

¹⁴⁶ Weiker, *The Modernization of Turkey*, 227.

¹⁴⁷ Clement H. Dodd, *Politics and Government in Turkey* (Berkeley: University of California Press, 1969), 225.

¹⁴⁸ Gozler, *Turk anayasa hukukuna giris* [Introduction to constitutional law], page: 50–52.

¹⁴⁹ Παραπάνω πληροφορίες: Hyperlink: <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/1377.pdf> (18/08/2017)

Δικαστικό Σώμα και έδωσε έμφαση στην προστασία και προάσπιση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό εξηγεί και τη δήλωση του Ερντογάν αναφορικά με τις συνέπειες του πραξικοπήματος του 1960, πενήντα έξι χρόνια μετά και τις επιπτώσεις που αυτό επέφερε στην τουρκική κοινωνία, καθώς η πολιτική που ο ίδιος ασκεί, έρχεται σε αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος του 1961.¹⁵⁰

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν κατάφερε με την πολιτική του να ισλαμοποιήσει την Τουρκία, αφού ενεργεί με θρησκευτικά και όχι με κοσμικά κριτήρια. Στα δεκατέσσερα χρόνια που κατέχει την εξουσία της χώρας, έχει καταφέρει να «φιμώσει» τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, έχει καταφύγει σε πολιτικές διώξεις αντιφρονούντων, καταπιέζει τις θρησκευτικές και εθνικές μειονότητες της Τουρκίας, έχει επέμβει στον τρόπο άσκησης της δικαστικής εξουσίας, με τις Συνταγματικές αλλαγές του 2010 και περιόρισε στο έπακρο την ανάμιξη του Στρατού στα πολιτικά πράγματα της χώρας το 2010 με το πρόσχημα της απόπειρας πραξικοπήματος που ονομάστηκε «Επιχείρηση Βαριοπούλα», αφού συνέλαβε και καταδίκασε τους πρωτεργάτες του εγχειρήματος.¹⁵¹

---

¹⁵⁰Πεσμαζόγλου Στέφανος, 1993, « *Ευρώπη- Τουρκία. Αντανακλάσεις και διαθλάσεις: Η στρατηγική των κειμένων*», εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σελ. 302.

¹⁵¹ Jenkins g., 2008, “Turkey’s Latest Crisis”, The international Institute for Strategic Studies, vol 50, no. 5, 2008, page. 5- 12.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Στρατός αποτελεί έναν από τους κυριάρχους θεσμούς στο Τουρκικό Κράτος. Ανατρέχοντας στη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, διαπιστώνεται πως κατέχει μία προνομιακή θέση στην κοινωνία ως θεματοφύλακας της Τουρκικής Δημοκρατίας και διαδραματίζει έναν ουσιαστικό πολιτικό ρόλο. Αποτελεί τον μοναδικό θεσμό, ο οποίος διατηρείται από την Οθωμανική Περίοδο. Παρουσιάζει έντονα ενισχυμένο ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας. Η στρατιωτική κουλτούρα είναι ριζωμένη στην συνείδηση της κοινωνίας και είναι απόρροια ιστορικών και πολιτισμικών παραγόντων. Ο στρατός με τη δικαιολογία ότι επιθυμεί να προστατεύσει το έθνος από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς της χώρας, δεν επιτρέπει στην πολιτική να διεξαχθεί με φυσικό τρόπο. Κάθε τουρκικό πολιτικό κόμμα πρέπει να σέβεται τις αρχές του στρατού και να αποδέχεται την στρατιωτική πίεση ως δεδομένη. Οι πολιτικοί επιθυμούν την νομιμοποίησή τους από τον Στρατό και αποδέχονται την πίεση που τους επιβάλλει.

Το πρώτο στρατιωτικό πραξικόπημα στην Τουρκία πραγματοποιήθηκε το 1960 και χαρακτηρίζεται από τον E. Nordlinger¹⁵² τυπολογικά ως ο «φύλακας του πολιτεύματος», διότι οι στρατιωτικοί ανέτρεψαν την πολιτική εξουσία επιθυμώντας να επαναφέρουν την τάξη από το «χάος» που είχαν δημιουργήσει οι πολιτικοί στην χώρα.¹⁵³ Οι ένοπλες δυνάμεις ανέλαβαν την εξουσία και έδωσαν τη δυνατότητα στα πολιτικά κόμματα να διεξάγουν εκλογές. Δόθηκε εντολή δημιουργίας νέου Συντάγματος, που στηριζόταν στις δημοκρατικές αρχές και έθετε ένα νέο θεσμικό και νομικό υπόβαθρο, το οποίο επέτρεπε την παρέμβαση του Στρατού στην πολιτική σφαίρα ανώδυνα. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν προοδευτικές μεταρρυθμίσεις, όπως η παραχώρηση θεμελιωδών ελευθεριών στον Τουρκικό λαό. Δημιουργήθηκε ένα νέο Σώμα, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, το οποίο κυριαρχείται από τις ένοπλες δυνάμεις και είχε ως σκοπό να ελέγχει, αν εναρμονίζεται η εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας με τις βασικές αρχές του Κεμαλισμού και τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Το πραξικόπημα, συνάντησε ευρεία λαϊκή υποστήριξη και διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη θεμελίωση του εκδημοκρατισμού και στην ανάπτυξη της χώρας.

---

¹⁵² Nordlinger Eric, 1977, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Prentice Hall, New Jersey.

¹⁵³ EJEPS, EUROPEAN JOURNAL of economic and political studies, theoretical framework of civil-military relations in turkey.

Το πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε στις 27 Μαΐου του 1960 θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί μία επανάσταση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση και την εδραίωση της Τουρκικής Δημοκρατία που εγκαθιδρύθηκε από τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ και τον Ισμέτ Ινονού. Η κυβέρνηση αναδιοργανώθηκε βασιζόμενη στο νέο Σύνταγμα του 1961. Δημιουργήθηκε ένα νέο πολιτικό σύστημα, στο οποίο πραγματοποιήθηκε διάκριση των εξουσιών, οι οποίες υποβάλλονταν σε συνεχή έλεγχο, για να την αποτροπή επαναφοράς του παλαιού καθεστώτος.

Το πραξικόπημα του 1960 είχε βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες σε όλους τους τομείς της Τουρκικής κοινωνίας.

Οι βραχυπρόθεσμες είναι α) οικονομικές. Δημιουργήθηκαν Κρατικοί Οργανισμοί οι οποίοι είχαν ως έργο τους την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, τον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό προγραμματισμό, αλλά και την οικονομική ενίσχυση του στρατιωτικού προσωπικού, β) κοινωνικές. Δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης από τις επαρχίες στις πόλεις και προς το εξωτερικό, οργανώθηκε το συνδικαλιστικό κίνημα, το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας, γ) πολιτικές. Δημιουργήθηκε εκ νέου η Ένωση Ενόπλων Δυνάμεων, με σκοπό την αποτροπή ανάληψης της εξουσίας από τους χαμηλόβαθμους στρατιωτικούς, επετράπη από τις ένοπλες δυνάμεις η πραγματοποίηση εκλογών και την εξουσία αναλαμβάνουν τα πολιτικά κόμματα.

Οι μακροπρόθεσμες συνέπειες είναι απόρροια του νέου Συντάγματος του 1961, το οποίο περιόρισε το μονοπώλιο της εξουσίας, έθεσε τα θεμέλια μίας περισσότερο αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, παραχώρησε απόλυτη ελευθερία έκφρασης, περιόρισε το ισλαμικό στοιχείο, έδωσε αυτονομία στο Δικαστικό Σώμα και έδωσε έμφαση στην προστασία και προάσπιση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ως αρνητικές συνέπειες μπορούν να εκληφθούν, αρχικά, η δημιουργία οργανισμών, οι οποίοι εξυπηρετούσαν τα προσωπικά οφέλη των στρατιωτικών, η δίωξη μεγάλου αριθμού υψηλόβαθμων στρατιωτικών και πανεπιστημιακών, η κάμψη της οικονομίας λόγω της αθρόας μετανάστευσης στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας και η επιρροή που ασκούσαν οι ένοπλες δυνάμεις στην πολιτική ζωή της Τουρκίας.

Παράλληλα, το νέο Σύνταγμα του 1961 θεσμοθέτησε την παρέμβαση του Στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας, συστήνοντας θεσμικά όργανα, όπως, τη

Γερουσία, που είχε ως έργο της να περιορίσει την απόλυτη ελευθερία που διατηρούσε το κόμμα που διέθετε την πλειοψηφία στη βουλή, το συνταγματικό δικαστήριο, το οποίο είχε τη δυνατότητα να ακυρώνουν οι ένοπλες δυνάμεις τις νομοθετικές ρυθμίσεις που έκριναν αντισυνταγματικές, το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, το οποίο για πρώτη φορά παραχωρούσε συνταγματικές αρμοδιότητες στο Στρατό και το αναλογικό εκλογικό σύστημα, το οποίο εμπόδιζε τα πολιτικά κόμματα να αποκτήσουν την συντριπτική πλειοψηφία στη Βουλή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Ball Alan R. & Peters B. Guy, (2001), *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση. Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*, μετ. Λάβδας Κώστας Α., έκτη αγγλική έκδ., Βιβλιοθήκη Πολιτικής Κοινωνιολογίας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Βερέμης Θάνος, (1989), *Στρατός και Πολιτική*, εκδ. Σακκουλά, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Bozarslan Hamit, (2004), *Ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας*, μετ. Οικονόμου Μάρθα, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- Γιαλλουρίδης Χ.Κ.,(2004), *Η Τουρκία στο 21^ο αιώνα: Ο Μακρύς Δρόμος προς την Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα.
- Καραμπελιάς Γεράσιμος, (2001), *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας. Συγκριτική Ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945-1980*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Καραμπελιάς Γεράσιμος, (2000), *Θέματα πολιτικής και άμυνας: Η πολιτική ηγεμονία των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία*, Ινστιτούτο Πολιτικών Αναλύσεων, Αθήνα.
- Καρατζόλα Ε.,(2016), *Γλωσσικές πολιτικές στη Μεσόγειο*, εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα.
- Λίτσας Σπύρος Ν., (2007), *Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση*, ΟΡ07.02, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), Αθήνα.
- Hyperlink: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/op0702.pdf>
(27/08/2017)
- Lewis Bernard,(2001), *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος Α: Τα στάδια της ανάπτυξης, εκδ. Παπαζήση, σειρά Μεσανατολικές Σπουδές ΑΡ. 3/1 – Οθωμανική/Τουρκική Ιστορία, μετ. Π. Κωνσταντέας, Αθήνα.
- Μούδουρος Νίκος,(2012), *Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον ισλαμικό νεοφιλελευθερισμό*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

- Ντόκος Θ, Πρωτονοτάριος Ν,(1995), «Η αμυντική πολιτική της Τουρκίας», στο *Η Τουρκία σήμερα: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομικά, Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία*, Συλλογικό έργο, Επιμέλεια: Βερέμης Θάνος, ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Πεσμαζόγλου Στέφανος, (1993), *Ευρώπη- Τουρκία. Αντανακλάσεις και διαθλάσεις: Η στρατηγική των κειμένων*, εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα.
- Πεσμαζόγλου Στέφανος,(1993), *Ευρώπη- Τουρκία. Ιδεολογία και ρητορεία: Οι αντιλήψεις των πολιτικών δυνάμεων για την ευρωπαϊκή κοινότητα 1957-1993*, εκδ. Θεμέλιο, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα.
- Φραγκούλης Σ. Φράγκος,(2012), *Ποια Τουρκία Ποιοι Τούρκοι*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα.
- Χειλαδάκης Νίκος,(1997), *Η εμφάνιση των Τούρκων: Παρελθόν- Παρόν- Μέλλον, Μία απάντηση στον Τουργκούτ Οζάλ*, εκδ. Μπίμπης, Θεσσαλονίκη.
- Zürcher Erik J., (2004), *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, μετ. Κεχριώτης Βαγγέλης, επιμ. Πετμεζιάς Δ. Σωκράτης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Αγγλική Βιβλιογραφία

- Ahmad F.,(1977), *The Turkish Experiment in Democracy, 1950- 1975*, Boulder: Westview
- Dodd, Clement H.,(1969), *Politics and Government in Turkey*, Berkeley: University of California Press.
- Eryilmaz Omer, Monterey, California: Naval Postgraduate School,(2014), *Turkey in the triangle of the 1950-1960 era, the 1960 military coup, and the 1961 Constitution*, Calhoun: The NPS Institutional Archive DSpace Repository, Thesis and Dissertation Collection.
- Heper M., *State and Society in Turkish Political Experience*, in M. Heper & A. Evin, *State, Democracy and the Military*.
- Kennedy G.,(1972), *The Military in the Third World*, London: Duckworth.

- Logoglu O.F.,(1997), *Ismet Inonu and the Making of Modern Turkey*, Inonu Vakf. (<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/YucelGuclu-BookReview.pdf>) 25/07/2017)
- Nordlinger Eric,(1977), *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Prentice Hall, New Jersey.
- Sayari Sabri & Esmer Yilmaz,(2002), *Politics, Parties & Elections in Turkey*,Lynne Rienner Publishers.
- Shils E.,(1962), *Political Development in the New States*, The Hague: Mouton.
- Tachau F., *The Republican People's Party, 1945-1980*, in M. Heper & J Landau, *Political Parties and Democracy in Turkey*.
- Uslu N.,(2003), *Turkish – American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*, Nova Science Publishers Inc.
- Weiker Walter F.,(1963), *The Turkish Revolution 1960-1961*, Washington: Brookings Institution
- Weiker, Walter F., (1981), «*The Modernization of Turkey: From Ataturk to the Present Day*», New York: Holmes & Meier Publishers.
- Zürcher E. J.,(1991), *Opposition in the Early Turkish Republic: The Progressive Republican Party*, Liden, Brill.

Τουρκική Βιβλιογραφία

- Gozler, *Türk anayasa hukukuna giris* [Introduction to constitutional law].
- Gevgilili Ali,(1989), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Köymen Oya, *Sermaye Birikirken*,(2007), *Osmanlı, Türkiye, Dünya*, Yordam Kitap, İstanbul
- Tanor, Bulent, (2002), *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri: 1789–1980* [Ottoman-Turkish constitutional progress: 1789–1980]. İstanbul: Yapı Kredi Yayinlari.
- Yucekok A.,(1971), *Türkiye' de din ve siyaset*, İstanbul, Gercek

Αρθρα

Balkan, Sadik, Ahmet E. Uysal, and Kemal H. Karpat, «Constitution of the Turkish Republic», στο *Middle East Journal* 16, no. 2 (Spring 1962)

Burak B.,(2011), «The Role of the Military in Turkish Politics:To Guard Whom and From What?», στο *European Journal of Economic and Political Studies*, Vol.4, No.1.Hyperlink: <http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/120.pdf>.) (20/07/2017)

Elliot H.T.,(2004), «The Political Economy of Turkish Military Modernization», στο *The Middle East Review of International Affairs*, Glorial, Dec., vol. 8, no.4, Article 5.

EJEPS,(2010), «Theoretical framework of civil-military relations in turkey», στο *European Journal of economic and political studies*, Fatih University, hyperlink:

(https://www.researchgate.net/profile/Ihsan_Yilmaz/publication/228161507_An_Attempt_at_Pseudo-Democracy_and_Tactical_Liberalization_in_Turkey_An_Analysis_of_Ismet_Inonu%27s_Decision_to_Transition_to_a_Multi-Party_Political_System/links/09e41512b24b10c203000000/An-Attempt-at-Pseudo-Democracy-and-Tactical-Liberalization-in-Turkey-An-Analysis-of-Ismet-Inoenues-Decision-to-Transition-to-a-Multi-Party-Political-System.pdf) (15/08/2017)

Giritli, 1962, «Some Aspects of the New Turkish Constitution», στο *Middle East Journal*, vol. 16.

Janowitz M.,(1964), «The Military in the Political Development of New Nations», University of Chicago Press, Chicago, hyperlink:

(https://www.researchgate.net/publication/31840613_The_Military_in_the_Political_Development_of_New_Nations_An_Essay_in_Comparative_Analysis_M_Janowitz) (19/08/2017)

Jenkins G.,(2008), «Turkey's Latest Crisis». *The International Institute for Strategic Studies*, vol. 50, no. 5. Hyperlink: (<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396330802456437?journalCode=tsur20>) (05/08/2017)

Kuru Ahmet T.,(2012), «The Rise and Fall of Military Tutelage in Turkey: Fears of Islamism, Kurdism, and Communism», Hyperlink: (http://ahmetkuru.sdsu.edu/docs/Kuru_Insight_Turkey_2012.pdf)

(01/08/2017)

Lowenthal A.,(1974), «Armies and Politics in Latin America», World Politics, vol 2

Μακρής Σπύρος, (1999), «Ο ρόλος του στρατού στη δημοκρατική μετάβαση/σταθεροποίηση της Νότιας Ευρώπης: Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία μέσα από τη συγκριτική προοπτική», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών,Hyperlink:

(<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/7338>)

(28/08/2017)

Spyreli Maria,(2017), «Η απόπειρα πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου 2016 στην Τουρκία: αίτια και συνέπειες», στο ηλεκτρονικό περιοδικό του ΚΕΜΜΕΠ (www.kemmep.gr) Hyperlink:

(http://kemmep.gr/images/Periodiko/teyχος26/KEMMEP_26_Turkey.pdf)

(23/08/2017)

McAlister L.,(1965), «Changing Concepts of the Role of the Military in Latin America», *Annals of the American Academy of Political science*, vol 160.

Rabasa R. and Larrabee F.S,(2008) «The Rise of Political Islam in Turkey», The Rand Corporation. Santa Monica, CA: The Rand Corporation, hyperlink:

(https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG726.pdf) (20/08/2017)

Smith T.W.,(2005), «Between Allah and Atatürk: Liberal Islam in Turkey», The International Journal of Human Rights, Vol.9, No.3. hyperlink:

(<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642980500170758>)

(10/08/2017)

Sambur B.,(2009), «The Great Transformation of Political Islam in Turkey: The Case of Justice and Development Party and Erdogan», στο European Journal of Economic and Political Studies, Vol.2, No.2. Hyperlink:

(<http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/23.pdf>) (20/08/2017)

Toledano E.,(2011), «The AKP's New Turkey», στο Current Trends in Islamist Ideology. Hudson Institute. Vol 11.Washington, DC, Hyperlink:

(<http://www.hudson.org/research/9846-the-akp-s-new-turkey>) (02/08/2017)

Varol Ozan O.,(2013), «The Turkish “model” of civil–military relations», hyperlink:

(<http://icon.oxfordjournals.org/content/11/3/727.full.pdf>) (10/08/2017)

Διπλωματικές Εργασίες

Fidel K., (1969), «Social Structure and Military Intervention: The 1960 Turkish Revolution», Unpublished Ph.D thesis, Washington University

Johnson J., (1964), «The Military and Society in Latin America», Standford University Press

Niblock T. & Merphy E., (1993), «Economic and Political Liberalization in the Middle East», London: British Academic Press.

Παπακώστα Γεωργία, «Το Τουρκικό πολιτικό σύστημα. Συνέχεια και αλλαγή», τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Σαρρής, Νεοκλής,(1985), «Η εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία (1924-1961)», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Διαδικτυακές Πηγές

Anadolu Agency «Erdogan: Effects of 1960 military coup still felt today»

<http://aa.com.tr/en/politics/erdogan-effects-of-1960-military-coup-still-felt-today/579892> (24/07/2017)

Andre Pereira Matos, «The role of the military in the Turkish Democracy: Are the Military the Guardians of or a threat to the Turkish Democracy?», (<http://repositorio.uportu.pt/bitstream/11328/1480/1/IRTS%20online%203.1.Andre%20Pereira%20Matos.pdf>) (25/07/2017)

CNN Greece, «Πραξικόπημα στην Τουρκία: Πέντε φορές που η Τουρκία βρέθηκε στη δίνη της ιστορίας», <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/39494/praxikopima-stin-toyrkia-pente-fores-poy-i-toyrkia-vrethike-sti-dini-tis-istorias> (25/07/2017)

Καθημερινή «Ο ρόλος του στρατού στη διαμόρφωση της σημερινής Τουρκίας» <http://www.kathimerini.gr/313615/article/politismos/arxeio-politismoy/o->

[rolos-toy-stratoy-sth-diamorfwsh-ths-shmerinhs-toyrkias](#) (07/07/2017)

Σταύρος Ρωμιός, «Ο ρόλος του στρατού στην πολιτική ζωή της Τουρκίας»,

[\(https://www.academia.edu/31708496/%CE%9F_%CF%81%CF%8C%CE%B%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%8D_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B6%CF%89%CE%AE_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82\(24/07/2011\)](https://www.academia.edu/31708496/%CE%9F_%CF%81%CF%8C%CE%B%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%8D_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B6%CF%89%CE%AE_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82(24/07/2011)) (10/08/2017)

Το Βήμα «Την ιστορία κινούν τα... πραξικοπήματα»

<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=176067> (07/07/2017)

Tol Gonul, «Το επόμενο στρατιωτικό πραξικόπημα στην Τουρκία. Πώς η ενδυνάμωση των στρατηγών μπορεί να λειτουργήσει σαν μπούμερανγκ»,

<http://www.foreignaffairs.gr/articles/70834/gonul-tol/to-epomeno-stratiotiko-praksikopima-stin-toyrkia> (24/07/2017)